

VI. évfolyam.
1928.

1. szám,
január.

MAGYAR STATISZTIKAI SZEMLE

SZERKESZTI ÉS KIADJA DR. KIR. KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL.

Megjelenik havonta.

Előfizetési ár:

Egész évre . . . 10 pengő
Félévre . . . . . 5 „
Közhev. 1 évre. 6 „
közalk. 1 félévre. 3 „

Igazgató:

KOVÁCS ALAJOS dr.
h. államtitkár, a M. Tud. Akad. I. tagja.

Szerkesztő:

DOBOVITS SÁNDOR dr.
miniszteri osztálytanácsos.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

**Budapest,
II., Keleti Károly-utca 7.**

TELEFON: T. 207-72.

TARTALOM:

	Old.		Old.
<i>Terület és népesség.</i>			
A nyelvismeret, mint a nemzetiségi statisztika ellenőrzője. I. közl. — <i>Kovács Alajos dr.</i>	1	<i>Árstatisztika és pénzügy.</i>	
A többes születések statisztikája. — <i>Saite Tivadar dr.</i>	33	1927. évi árstatisztikai és pénzügyi jelzőszámok. — <i>Szőnyi Gyula dr.</i>	90
<i>Szociális statisztika.</i>			
Munkanélküliség és munkapiac Magyarországon az 1927. évben. — <i>Kovács Norbert dr.</i>	44	1. Áralakulás. — 2. A részintézeti betétek. — 3. A részvények értéke. — 4. Fizetéskép- telenségek. — 5. Váltóvások.	
A társadalmi biztosítási szervek taglét- száma	53	<i>Irodalmi Szemle.</i>	
Iparforgalmi munkabérek az 1927. év III. negyedében	55	Könyvismertetések	106
<i>Mezőgazdaság.</i>			
Erdőgazdaságunk és fafogyasztá- sunk. — <i>Szóllósy Zoltán dr.</i>	58	Magyarország néprajzi térképe. Tervezte: <i>Kozulovics Károly.</i>	
Az ételmiszervizsgálatok eredményei.	63	<i>Mattyasovszky Miklós:</i> A földmivelés köz- gazdaságtana.	
A világ kakaótermése és fogyasztása	66	<i>Schandl Károly:</i> Birtokpolitika és földreform Magyarországon.	
<i>Ipar.</i>			
A gyáripari statisztika a konjunktúra- kutatás szolgálatában. — <i>Bene Lajos</i>	66	<i>Ferdinand Tönnies:</i> Der Selbstmord in Schleswig-Holstein.	
A világ műselyemtermelése és műselyem- kereskedelme	72	Könyvtári szaporulat	110
A fogyasztási adó alá eső cikkek terme- lése és forgalma	74	Folyóiratszemle	113
<i>Kereskedelem és közlekedés.</i>			
Import- és exportindex. — <i>Kádas</i>		<i>Egyéb.</i>	
<i>Károly dr.</i>	75	Régi statisztikai adatok	116
Magyarország külkereskedelme 1927. november havában	79	Lélekszám. — Népsűrűség.	
Magyarország légiforgalma. — <i>Vár- szeghy János dr.</i>	81	Magyar Kereskedelmi Statisztikai Értékmegállapító Bizottság	118
Magyarország gépjárműállománya	89	A Bizottság ügyviteli szabályzatának módosítá- sása és a Bizottság újjáalakítása.	
		Szakosztályi ülések.	
		Kisebbségi közlemények	125
		Nemzetközi Statisztikai Intézet. (Kairói ülés- szak. — Tagválasztás. — Tisztikar. — Az Intézet halottai.)	
		Esztország és Lettország statisztikusainak konferenciája.	
		Svájci Statisztikai Társaság. Párizsi Statisztikai Társaság.	
		Személyi hírek. (<i>Gräwell dr.</i> — <i>Zwick A. dr.</i> — <i>Messinger dr.</i> — <i>Nicolai Ödön t.</i>)	
		Hadifoglyok és menekültek.	
		Magyarország gazdasági jelzőtáblája.	130
		Rajzok a gazdasági jelzőtáblához. (Munka- nélküliség. — Munkapiac. — Drágulási indexszámok. — Betétek. — Tőzsdeindex. — Magyar Nemzeti Bank.)	

Utánnnyomás csak a forrás megjelölésével van megengedve.

Ára: 1 pengő 50 fillér.

VIe année.
1928.

REVUE

N° 1.
Janvier.

HONGROISE DE STATISTIQUE

RÉDIGÉE ET PUBLIÉE PAR L'OFFICE CENTRAL DE STATISTIQUE DU ROYAUME DE HONGRIE.

Paraît chaque mois. — Abonnement :
Hongrie.

Un an . . . . . 10 pengós

6 mois . . . . .

Etranger, port compris.

Un an . . . . . 1 pengós

6 mois 6

Directeur :

Dr ALOYSE KOVÁCS
sous-secrétaire d'Etat, membre corresp. de
l'Académie Hongroise des Sciences.

Rédacteur :

Dr ALEXANDRE DOBROVITS
conseiller de section.

Rédaction et administration :

Budapest,
II., Keleti Károly-u. 7.

Téléphone: T. 207-72.

SOMMAIRE :

	Page		Page
<i>Territoire et population.</i>		Mouvement aérien de la Hongrie. —	
La connaissance de langue comme		<i>Dr Jean Várszeghy</i>	81
contrôle de la statistique des nationalités. 1 ^{re} publ. — <i>Dr Alojse Kovács</i>	1	Effectif des véhicules à moteur en Hongrie	89
Statistique des naissances multiples.		Finances. — Prix.	
— <i>Dr Théodore Saile</i>	33	Indices de statistique de prix et de	
Statistique sociale.		finances pour 1927, en Hongrie. —	
Chômage et marché du travail en		<i>Dr Jules Szönyi</i>	90
Hongrie en 1927. — <i>Dr Norbert Kovács</i>	44	1. Formation de prix. — 2. Dépôts en banque.	
Effectif des membres des organisations		— 3. Valeur des actions. — 4. Insolvabilités.	
d'assurance sociale	53	— 5. Lettres de change protestées.	
Salaires de la population industrielle dans		Revue littéraire.	
le III ^e trimestre de 1927	55	Chronique de livres	106
Agriculture.		Carte ethnographique de la Hongrie. Projetée	
Exploitation forestière et consommation		par <i>Charles Kogulowicz</i> . — <i>Nicolas Mallya-</i>	
de bois en Hongrie. — <i>Dr Zoltan Szöllösy</i>	58	<i>souszky</i> : Traité économique de l'agriculture.	
Résultats des analyses de vivres en		<i>Charles Schandl</i> : Politique de propriétés et	
Hongrie	63	réforme agraire en Hongrie. — <i>Ferdinand</i>	
Production et consommation mondiale du		<i>Tönnies</i> : Der Selbstmord in Schl.-Holstein.	
cacao	66	Accroissement de bibliothèque	110
Industrie.		Reuves	113
La statistique de la grande industrie		Autres.	
au service de la recherche de con-		Données statistiques anciennes	116
jonctures. — <i>Louis Bene</i>	66	Population. — Densité de la population.	
Production et commerce mondiaux de la		Commission hongroise pour la fixation	
soie artificielle	72	des valeurs de statistique commerciale	
Production et mouvement des articles sou-		Modification du règlement d'affaires et réor-	
mis aux contributions indirectes en		ganisation de la Commission. — Séances de	
Hongrie	74	sections.	
Commerce et communications.		Petites communications	125
Indices d'importations et d'exporta-		Institut International de Statistique. (Session	
tions en Hongrie. — <i>Dr Charles</i>		du Caire. — Election de membre. — Election	
<i>Kádas</i>	75	du Bureau de l'Institut. — Les morts de	
Commerce extérieur de la Hongrie en		l'Institut). — La conférence des statisticiens	
novembre 1927	79	d'Estorie et de Lettonie. — Société Suisse	
		de Statistique. — Société Statistique de Paris.	
		— Nouvelles personnelles (<i>Dr Gräwell</i> . —	
		<i>Dr A. Zwick</i> . — <i>Dr Messinger</i> . — <i>Edmond</i>	
		<i>Nicolai f.</i>) — Prisonniers de guerre et réfugiés.	
		Tableau économique de la Hongrie. 130	
		Graphiques au tableau économique. (Chômage.	
		marché du travail. — Nombres-indices de la	
		cherté de la vie. — Dépôts. — Indice de la	
		Bourse. — Banque nationale de Hongrie.	

La reproduction des articles est permise, à condition d'indiquer la source.

Prix du numéro: 1 pengó 50 fillérs.

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS!

A „**MAGYAR STATISZTIKAI SZEMLE**“ szöveges ismertetés keretében *rajzok* (grafikonok) alkalmazásával *gyorsan*, könnyen érthetően és mérlegelhetően közli a hazai és külföldi népesedési, közegészségügyi, kulturális, szociális, mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi, közlekedési, pénzügyi, közigazgatási, bűnügyi, stb. statisztikai adatokat. Célja a háború óta teljesen megváltozott hazai állapotok feltárása és nemzetközi viszonylatban való megvilágítása, továbbá a statisztikai adatgyűjtések szükségességének, célszerűségének és gyakorlati hasznának bemutatása.

A „**MAGYAR STATISZTIKAI SZEMLE**“ az 1928. évben is havonként, változatlan terjedelemben jelenik meg. Előfizetési díja (a postaköltség beszámításával) Magyarországon:

*egész évre 10 pengő, félévre 5 pengő.
Közalkalmazottak, közhivatalok részére: egész évre 6 pengő, félévre 3 pengő*

A „**STATISZTIKAI HAVI KÖZLEMÉNYEK**“ ezidőszert *negyedévenként* megjelenő füzetei részletes és rendszeresen visszatérő táblázatokban közlik Magyarország legújabb népesedési, közegészségügyi, vándorlási, külkereskedelmi forgalmi és árstatisztikai adatait, valamint időszakosan (függetlenül) megjelenő táblázatokban nyilvánosságra hozzák a fontosabb mezőgazdasági, ipari stb. statisztikai adatokat és a társadalmi biztosítások statisztikai eredményeit

A „**STATISZTIKAI HAVI KÖZLEMÉNYEK**“ előfizetési díja (a postaköltség beszámításával) Magyarországon (közalkalmazottak és közhivatalok részére is):

egész évre 12 pengő. Egy negyedévi összevont szám ára 4 pengő.

A „**MAGYAR STATISZTIKAI SZEMLE**“-re és a „**STATISZTIKAI HAVI KÖZLEMÉNYEK**“-re **együttesen** is lehet előfizetni.

A két közlemény **együttes** (kombinált) előfizetési díja (a postaköltség beszámításával) Magyarországon:

*egész évre 20 pengő, félévre 10 pengő.
Közalkalmazottak, közhivatalok részére: egész évre 16 pengő, félévre 8 pengő.*

A „**MAGYAR STATISZTIKAI SZEMLE**“-re és a „**STATISZTIKAI HAVI KÖZLEMÉNYEK**“-re a magyar kir. központi statisztikai hivatalnál (**Budapest, II., Keleti Károly-utca 7. szám, földszint 14.**) lehet előfizetni.

Felkérjük t. Előfizetőinket, hogy a pontos expedíció érdekében ugyanerre a címre sürgősen közöljék az esetleges címváltozásokat és az előfizetési díj beküldése kapcsán nevüket és lakásuk pontos címét olvashatóan írva tudassák a kiadóhivatallal.

1928 április hónapjában megjelenik

Magyarország Tiszti Cím- és Névtárának 1928. évi kiadása

A kötet tartalmazni fogja a szorosan vett részletes **címtári anyagot**, a minisztériumok és nagyobb központi hivatalok **ügybeosztását**, az ország **közigazgatási és anyakönyvi beosztását** stb., valamint az 1920 óta adományozott **nem hivatalnoki címek és rendjelek birtokosainak** (kormányfőtanácsosok, kormánytanácsosok, gazdasági főtanácsosok stb.) teljes névsorát.

Előfizetési ára (egészvászonkötésben) 14 pengő.

Előfizetési határidő 1928 február 15. — Ára az előfizetés lejártá után 20 pengő lesz. Megrendelések kizárólag a M. kir. Központi Statisztikai Hivatal 71.303. számú bevételi csekklapjával történt befizetések útján eszközölhetők.

„**SCIENTIA**“ a tudományos szintézissel foglalkozó nemzetközi folyóirat. Megjelenik havonta 100—120 oldalas számokban.

FŐSZERKESZTŐ: RIGNANO JENŐ.

A „**SCIENTIA**“ valóban nemzetközi folyóirat, amelyet a világ minden részében lakó munkatársak szerkesztenek az egész világon él van terjedve;

az emberi tudás szintézisével és összefoglalásával, az összes tudományágak (a tudományok története, matematika, asztronómia, geológia, fizika, kémia, lélektan, szociológia) főkérdéseivel foglalkozik.

A „**SCIENTIA**“ a felsorolt összes tudományágakat érdeklő számos fontos cikket és ismertetésével a statisztika, demográfia, etnográfia, gazdaságtan, jogtudomány, hittörténet és szociológia minden egyes művelőjének érdeklődésével találkozhat, egyúttal pedig tömör és szintetikus formában módot nyújt a többi tudományágak legfontosabb feladatainak elsajjáltására;

munkatársai között az egész világ legismertebb tudósai helyet foglalnak.

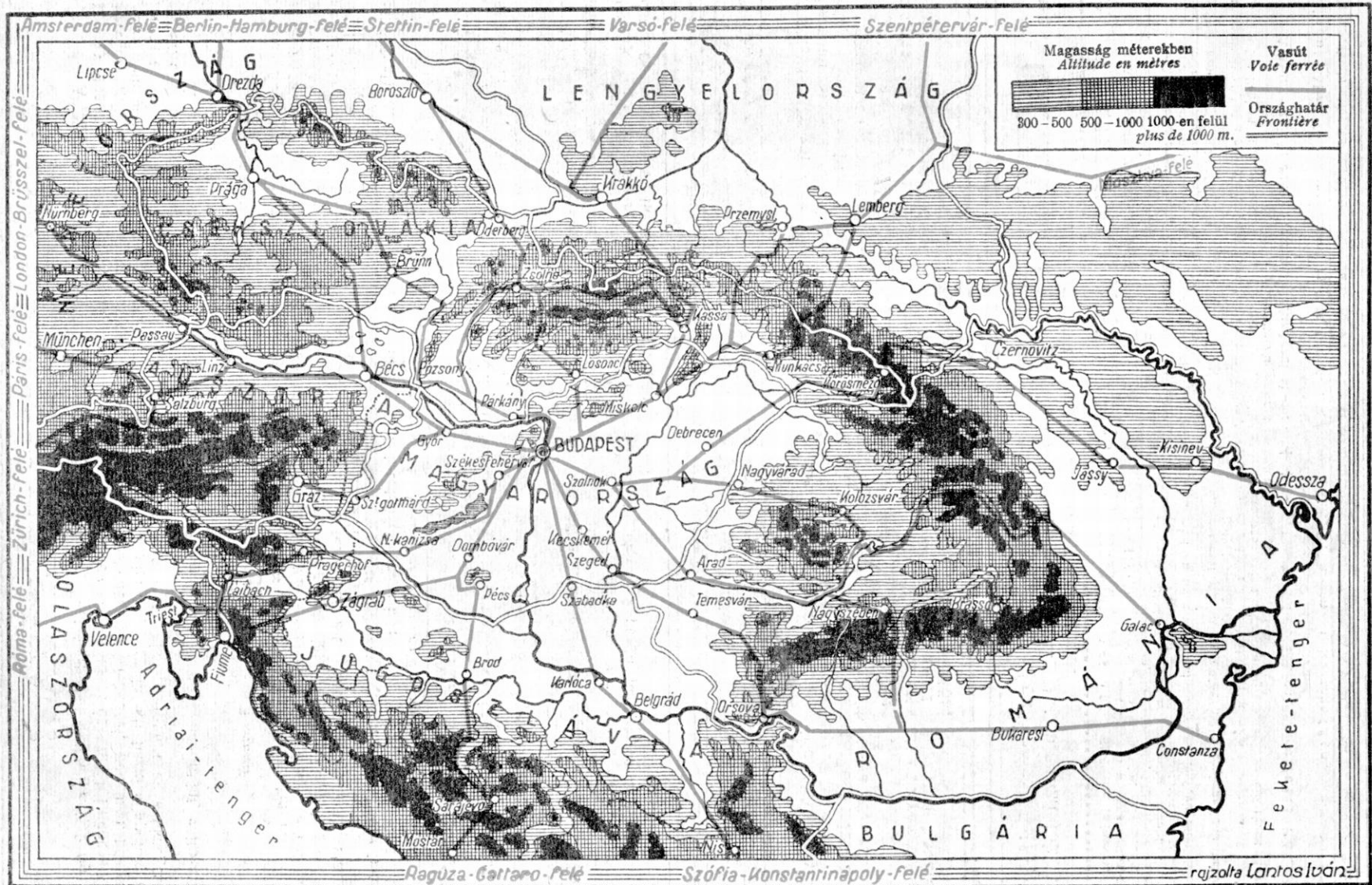
A folyóirat cikkei a szerzők anyanyelvén jelennek meg, ezenkívül az egyes számok mellékleteiben a nem francianyelvű cikkeket francia fordításban is közölni fogjuk. (Érdeklődőknek a folyóirat milánói szerkesztősége a küldési díj megtérítése ellenében ingyen mutatványszámot bocsát rendelkezésére.)

A szerkesztőség címe: Milano (16) Carducci 22—D. + + + Szerkesztőségi titkár: Dr. Bonetti Pál.

A folyóirat magyarországi előfizetési ára 150 olasz líra.

Kiadók: Akad. Verlagsgesellschaft, m. b. H., Leipzig — Williams & Norgate, London — G. E. Stechert & Co., New-York — Félix Alcan, Paris — Nicola Zanichelli, Bologna — Ruiz Hermanos, Madrid — Renascença Portuguesa, Porto — The Maruzen Co., Tokyo

Magyarország és a szomszédos államok. — La Hongrie et les pays limitrophes.

----- A régi Magyarország természet által nem jelzett határa. — Frontière non naturelle de la Hongrie ancienne.

A nyelvismeret, mint a nemzetiségi statisztika ellenőrzője.¹⁾

La connaissance de langue comme contrôle de la statistique des nationalités.¹⁾

(I. közlemény. — Ire publication.)

Tartalom:

- I. A nyelvismeretre vonatkozó statisztika előnyei és szükségessége.
- II. A nyelvismereti statisztika módszere és eredményei Magyarországon.
- III. A nemzetiségi és nyelvismereti statisztika módszere és eredményei más államokban.
- IV. Összefoglalás és javaslat.

Résumé. La statistique des nationalités, qui était importante avant la guerre déjà, a gagné encore en importance depuis. Aussi, est-il nécessaire que dans tous les pays ayant des minorités nationales considérables, elle soit au-dessus de la critique au point de vue de la méthode et de l'objectivité; qu'elle soit aussi parfaite que possible quant au dépouillement des données et à la publication des résultats; qu'elle renseigne non seulement sur la position géographique des minorités, mais aussi sur leur vie économique et intellectuelle.

En ce qui concerne la question de la méthode, il est presque universellement admis que c'est par la langue maternelle qu'on peut établir le plus sûrement le nombre des nationalités. Il faut donc laisser entière liberté à tout le monde pour déclarer à quelle nationalité il désire appartenir et dans quelle langue il veut s'assurer les droits minoritaires. Quant à ceux qui parlent plusieurs langues, il conviendrait d'étendre le questionnaire à toutes les langues parlées en dehors de la langue maternelle, ainsi que cela se fait, depuis 1880, aux recensements de Hongrie.

Les données relatives à la langue maternelle et à la connaissance de langue devraient être dépouillées en corrélation aussi avec l'âge, la religion, le degré d'instruction, la profession, etc.; il serait utile

de les publier suivant des unités territoriales aussi petites que possible. Au point de vue de la statistique des nationalités, ce procédé a les avantages suivants:

1° Il permet de contrôler, exactement, la statistique des nationalités, car l'évolution de la connaissance de langue indique mieux que la statistique des nationalités même, l'extension des différentes langues.

2° Il montre dans quelle mesure augmente, d'une part, le nombre de ceux qui ne parlent qu'une langue et d'autre part, le nombre des personnes parlant plusieurs langues.

3° On peut observer la connaissance mutuelle de langue des nationalités et vérifier, par celle-là, les données relatives aux nationalités.

4° Il permet d'obtenir des données extrêmement intéressantes, au point de vue de statistique, sur le progrès de la connaissance de langue suivant les groupes d'âges, les professions, etc; ces données sont nécessaires aussi pour la direction de l'administration locale.

5° On peut établir — et cela importe surtout aux petites nations — l'extension des grandes langues mondiales, ce qui a une grande importance au point de vue des relations internationales.

A notre connaissance, seule la statistique hongroise répond à toutes ces conditions (voir les nombreux tableaux ci-dessous). C'est pourquoi il serait désirable que les Etats ayant des minorités considérables adoptent à cet égard le système hongrois. L'auteur de la présente étude a déposé là-dessus une proposition à la Session du Caire de l'Institut International de Statistique, car c'est à l'Institut qu'il incombe de reviser les méthodes statistiques des différents Etats et de proposer des méthodes plus parfaites et plus justes en rempla-

¹⁾ Ez a tanulmány a Nemzetközi Statisztikai Intézetnek Kairóban 1927. dec. 29-től 1928. jan. 5-ig tartott XVII. ülése alkalmából készült és az ülés iratai között francia nyelven teljes terjedelmében megjelent. — Cette étude a été écrite à l'occasion de la XVIIe Session de l'Institut International de Statistique, tenue au Caire du 29 déc. 1927 au 5 janv. 1928; elle a paru en entier, en français, parmi les publications de la Session.

cement de celles qui se montrent insuffisantes ou inexactes pour l'établissement du nombre des nationalités.

Ainsi, l'Institut rendrait un grand service non seulement à la science statis-

tique, mais aussi à la cause de la paix, car il ferait taire les accusations que se lancent les Etats à cause de l'imperfection et de l'impossibilité de contrôle de la statistique des nationalités.

I. A nyelvismeretre vonatkozó statisztika előnyei és szükségessége.

A statisztika problémái között mindig jelentős helyet foglalt el a nemzetiségek statisztikája nemcsak methodikai tekintetben, de a statisztika eredményeit és azok kihatásait illetőleg is. El lehet mondani, hogy a világháború keletkezésére és végső döntésére is nagy befolyással volt a nemzetiségi statisztikának a modern népszámlálásokkal történt kifejlődése, amely részletesen feltárta az egyes államok lakosságának nemzetiségi viszonyait és ezzel egyrészt ürügyet adott a fajokon szomszédállamoknak arra, hogy jogot formáljanak fajokonaikkal való egyesülésre, másrészt új nemzeti államok képződésének a gondolatát érlelte meg. De éppen e nemzetiségi statisztika mutatta meg, hogy Közép- és Kelet-Európában a népek és fajok anynyira össze vannak keveredve és ennek következtében a nyelvhatárok olyan bizonytalanok és elmosódottak, hogy a nemzetiségi elv alapján tiszta nemzeti államokat alkotni ezen a területen teljes lehetetlenség.

Wilson, amikor az államok alapjául a nemzetiségi elvet kimondta, bizonyára jóhiszeműség és békeszeretet vezette, de ő valószínűleg nem ismerte Európa nemzetiségi statisztikáját és különösen nem ismerte azokat a kulturális és gazdasági erőket, amelyek a nemzetiségek nyers száma mögött rejtőznek s amelyek az egyes államok lakosságát különböző nyelveik dacára századokon át összetartották, pedig a statisztika számsorai ezeket a viszonylatokat is feltárják. Ezek a gazdasági és kulturális viszonyok azonban, ha centrifugálisan jelentkeznek, az ú. n. nemzeti államok szerkezetének gyöngeségére is rávilágítanak, ezeknél csalóka képet adhat az uralkodó faj esetleges nagy többsége.

A világháború utáni békekötések teljesen átalakították Közép- és Kelet-Európa térképét. Meglévő államokat több esetben kétszeresre növeltek, rég megszűnt államokat pedig újra életre keltettek a nemzetiségi elv alapján, sőt olyan népeknek

is adtak önálló állami létet, amelyek azzal a történelem folyamán sohasem bírtak. Ezeknek a változtatásoknak sok esetben meg volt a jogosultsága és más nemzetek súlyosabb sérelme nélkül meg is voltak valósíthatók (pl. a Balti-államok), a változtatások nagyobb része azonban olyan volt, hogy a néprajzi, földrajzi és egyéb adottságok folytán súlyos igazságtalanságokat jelentettek más nemzetekre, amely igazságtalanságot még növelte az a körülmény, hogy az átcsatolandó területek lakosságát meg sem kérdezték afelől, akar-e a másik államhoz csatlakozni. Nem szólva itt a több százados történeti jogokról, amelyek sérelmet szenvedtek és a földrajzi és gazdasági egységekről, melyeket a gazdasági élet nagy kárára szétszakítottak, csak azt a közismert tényt hozzuk fel, hogy a békekötések folytán több mint 40 millió ember került ú. n. kisebbségek közé, tehát nyelvek meg nem felelő állam kötelékébe.

A nemzetiségi elvet, még ha azt tisztán és minden irányzatosság nélkül akarták volna keresztülvinni, akkor sem lehetett volna megvalósítani a népek erős keveredése folytán, ez a szép elv azonban még további sérelmet szenvedett azáltal, hogy az új politikai határokat sok esetben jóval a nemzetiségi határokon túl vonták meg részint történeti, részint gazdasági és katonai indokokkal támogatva ez eljárást.

Igaz, és ezt el kell ismerni, hogy a békekötések igyekeztek a nemzeti kisebbségek nyelvi jogait megóvni sok olyan intézkedéssel, amelyek lelkiismeretes végrehajtása mindenestre biztosítaná a kisebbségek fennmaradását. Minthogy a békeszerződések nem határozzák meg azt, hogy milyen számnál kezdődik a kisebbségek nyelvi joga, olyan gyakorlat kezd kialakulni — joggal-e vagy jogtalanul, azt most nem akarjuk bírálni, — a nemzeti kisebbségekkel bíró államokban, hogy a közigazgatásnál, bíraskodásnál sőt egyéb téren is, csak ott adják meg a nemzeti kisebbségek-

nek a békeszerződésben biztosított nyelvi jogokat, ahol a nemzeti kisebbségek a lakosságnak 20%-át elérik. Ha a nemzetiségi statisztika pontos és minden kritikát kiáll, akkor a legalább 20%-ot kitevő kisebbségek mindenesetre nyugodtak lehetnek afelől, hogy a békeszerződésben biztosított nyelvi jogaik érvényesíthetők. Igen fontos tehát és a világháború után még fontosabbá vált, hogy a nemzetiségi statisztika mindazon államokban, amelyek jelentékeny kisebbségekhez jutottak, módszer és tárgyilagosság tekintetében minden kritikát kiálljon, az adatok feldolgozásában és az eredmények közlésében a lehető legtökéletesebbet nyujtsa és bepillantást engedjen a kisebbségeknek nemcsak térbeli elhelyezkedésébe, hanem azok egész gazdasági és kulturális életébe is.

Ami a methodika kérdését illeti, a statisztikai és demografiai kongresszusok, sőt magának a Nemzetközi Statisztikai Intézetnek ülései is többször foglalkoztak ezzel a kérdéssel és lehet mondani, hogy most már véglegesen kialakult az a nézet, hogy az egyes nemzetiségek számát statisztikailag csak a nyelv, még pedig az *anyanyelv* kérdezése által lehet legmegközelítőbben megállapítani. A nyelvhasználat mindenkinek egyéni joga, amelyhez legtöbb esetben érzülete is igazodik s így mindenkinek a saját egyéni bevallására kell bízni annak az eldöntését, hogy milyen nemzetiséghez kíván tartozni, *milyen nyelven kívánja magának a kisebbségi jogokat biztosítani*. Anyanyelv alatt itt természetesen nem a szoros értelemben vett anyanyelvet értjük, hanem azt a nyelvet, amelyet a megszámlált egyén a népszámlálás időpontjában minden befolyásolástól menten magáénak vall. Ez a nyelv tehát különbözhet attól a nyelvtől, amelyet valaki anyjától tanult, bár az esetek 99%-ában egyezni fog azzal. Nyilvánvaló, hogy annak a célnak, hogy mindenki ténylegesen beszélt nyelve és mondjuk vonzódása, érzülete alapján kerüljön be egyik vagy másik nemzetiség rovatába, sem a társalgási nyelv, sem a családi nyelv kérdezése nem felel meg. Még kevésbé felel meg egyenesen a nemzetiségnek vagy fajnak a kérdezése, mert ez tág teret nyújt az önkényes felvételeknek, leszármazás és öröklés

alapján való megállapításoknak, családnévek alapján való besorozásoknak stb., amely eljárások a nemzetiségi statisztikát elhomályosítják, sőt meghamisíthatják s ezzel a nyelvi kisebbségek nyelvi jogait is illuzóriusokká tehetik.

A statisztikai tudomány szempontjából, amely a nemzetiségi statisztika methodikai részét már régen tisztázta, csak fájjalunk és megrónunk lehet azt az eljárást, amelyet egyik európai állam az 1927. évben tartott népszámlálásában követett, amikor a mindenki által könnyen bevallható anyanyelv helyett a népi eredetet kérdezte a népszámlálásnál. Mintha tudomást sem vett volna arról az évtizedek óta folytatott vitáról, amely e körül a kérdés körül forogott s amelyeket ezek a viták a fentebb kifejtett értelemben már régen eldöntöttek. Ha ilyen esetek előfordulhatnak, akkor a Nemzetközi Statisztikai Intézetnek egész munkája kárba veszett, mert mi értelme van annak, hogy éveken át tanácskozunk statisztikai felvételi módszerekről s meg is állapítjuk azoknak legalkalmasabb módját, ha ezek után valamelyik állam visszatér egy olyan felvételi módszerhez, mely már egy félszázaddal ezelőtt is túlhaladott volt a statisztikai tudomány megítélése szerint.

Mint fentebb jeleztem, a statisztikai tudomány mai állása szerint az anyanyelv kérdezése sem az, amellyel legjobban meg lehet közelíteni az egyes nemzetiségekhez tartozók számát. Teljesen tökéletes még ez a módszer sem lehet, mert olyan emberek-nél, akik több nyelvet egyformán jól beszélnek és azokat váltakozva használják, sokszor nehéz eldönteni saját maguknak is, hogy mi az anyanyelvük. Ilyen esetben természetesen teljesen az egyéni belátásra, jobban mondva érzületre kell bízni több nyelv közül az anyanyelv megállapítását. A népszámlálás kérdései között a legtöbb olyan, amelyre a választ könnyű megadni, a felelet tekintetében kétség nem lehet. Ilyen pl. a nem, kor, családi állapot, születési hely, stb., amelyek nem kétségesek (feltéve természetesen, ha a megszámlált egyén tudja saját adatait). A nyelv-nél azonban, de csak a több nyelvet beszélőknél

kétely merülhet fel a hovátartozás iránt. Van olyan állam is, mint pl. Németország, amely megengedi két anyanyelvnek a bevezetését s ezeket a kétnyelvűeket külön is mutatja ki. Ez annyiban helytelen, mert az ilyen kétnyelvűeket nem lehet sem az egyik, sem a másik nemzetiséghez sorozni, vagy pedig csak önkényes kombináció útján, rendesen felezéssel lehet szétválasztani. Éppen azért, hogy az ilyen bizonytalanságok megszűnjenek, amelyek a nemzetiségi statisztika megbízhatóságát rontják, az anyanyelven kívül amely feltétlenül csak egy nyelv lehet, *minden államban*, ahol a nemzetiségi statisztikának egyáltalán jelentősége van, *kérdezni kellene az anyanyelven kívül beszélt nyelveket is*, úgy, amint az Magyarországon 1880 óta minden népszámlálásnál történik.

Természetesen nem elegendő a kérdést egyszerűen feltenni, hanem a nyelvtudásra vonatkozó adatokat korral, vallással, műveltséggel, foglalkozással és esetleg egyéb demográfiai jelenségekkel kombinálva is fel kell dolgozni és minél kisebb területi egységek szerint közzétenni. Ennek az eljárásnak előnyei a nemzetiségi statisztika szempontjából a következők:

1. Lehetővé teszi ez az eljárás az anyanyelven alapuló nemzetiségi statisztikának pontos ellenőrzését, mert ott, ahol a nemzetiségi adatok egyik népszámlálásról a másikra feltűnő eltolódásokat vagy következtelen fejlődési folyamatokat mutatnak, a különböző nyelvek ismeretének fejlődési folyamata világosan megmutatja, hogy melyik nemzetiségnek nyelve erősödik jobban és melyik kevésbé, esetleg melyik nyelv foglal tért a másiknak határozott rovására.

2. Ezzel az eljárással meg lehet állapítani a csak anyanyelvükön beszélőknek a számát, amellyel viszont ki lehet mutatni azt, hogy valamely területen mennyire csökken vagy emelkedik az egynyelvűség, esetleg melyik nyelv válik fokozatosan szinte kizárólagossá. Ennek a folyamatnak a megfigyelése szintén ellenőrzéséül szolgál a nemzetiségi megoszlásnak.

3. Meg lehet figyelni egy-egy városban, községben vagy területen a főbb nemzetiségek kölcsönös nyelvtudását, vagyis azt,

hogy egyik nemzetiség a másik nyelvét milyen mértékben bírja s ennek a folyamatnak mi az iránya. Ha ezek az adatok megvannak és azokból az tűnik ki, hogy a kölcsönös nyelvtudás egyenlő erejű nemzetiségeknél körülbelül egyenlő, különböző erejű nemzetiségeknél pedig az elterjedés arányának megfelelő, úgy ezek az adatok a legerősebb bizonyítékai a nemzetiségi statisztika helyességének és ezzel a legkönnyebben megcáfolhatók azok a vádak, amelyeket a kisebbségek részéről leggyakrabban hallunk hangoztatni, hogy t. i. az államnyelvet beszélő kisebbségek a népszámlálásnál az uralkodó nemzetiségekhez soroztatnak.

4. A nyelvtudásnak ezen ellenőrző szerepén kívül általános statisztikai szempontból is rendkívül érdekes adatokat lehet ezáltal nyerni az egyes nyelvek ismeretéről a népesség kora, foglalkozása, stb. szerint és arról a fejlődésről, amelyet az egyes nyelvek ismerete a népesség különböző rétegeiben mutat, s amelyek nemcsak a statisztikai tudomány szempontjából érdekesek és tanulságosak, hanem a helyi közigazgatás irányítására nézve is szinte megbecsülhetetlenek.

5. Ha a feldolgozás nemcsak az illető területen szokásos nyelvekre terjed ki, hanem az összes beszélt nyelveket magában foglalja, úgy alkalom nyílik arra — s ez különösen kisebb nemzeteknél fontos — hogy megtudjuk a feldolgozásból azt, hogy a lakosságból hányan ismerik a nagy világnyelveket, ami viszont a nemzetközi érintkezés szempontjából nagyfontosságú.

Tudomásunk szerint a nemzetiségi statisztikának a nyelvismerettel való ez a kiegészítése és a nyelvismeretre vonatkozó adatoknak a jelzett szempontok szerint való feldolgozása és közzététele csupán csak a magyar statisztikában található. Más államokban, ahol az anyanyelvet és a nyelvtudást kérdezik, vagy a felvételben, vagy a feldolgozásban, vagy a közzétételben térnek el a fentebbi követelményektől, bár az újabb népszámlálásoknál több helyen haladást látunk ebben az irányban is. Később az egyes államok idevonatkozó módszereit is ismertetni fogjuk és ott fogunk majd rámutatni a jelentkező hiányokra.

II. A nyelvismereti statisztika módszere és eredményei Magyarországon.

Az alábbiakban a magyar statisztika gazdag anyagából óhajtok bemutatni különböző adatokat, hogy ezáltal bebizonyítsuk azt, mennyire szükséges lenne, hogy valamennyi állam, hol a nemzetiségi kérdésnek bármilyen kis jelentősége van, hasonló módszerekkel tárja fel lakosságának nemzetiségi és nyelvi viszonyait.

A magyar népszámlálások, amint már fentebb említettük, 1880 óta 10 évenként mutatják ki a nemzetiségi adatokat az anyanyelv kérdése alapján. Az anyanyelv mellett minden alkalommal az egyéb beszélt nyelv is kérdezett. Az adatok feldolgozásában és közzétételében azonban bizonyos fejlődési folyamat észlelhető. Az 1880. évi népszámlálás a beszélni nem tudó gyermekeknel nem mutatta ki az anyanyelvet s ezeket egyik nemzetiséghez sem sorozta be. 1890 óta azonban az egész népesség részletezett anyanyelvek szerint, a beszélni nem tudó gyermekeknel az anya nyelve vétetvén alapul. 1890 óta az 1880. évi népszámlálás adatai is visszamenőleg korrigáltattak az összehasonlíthatóság kedvéért oly módon, hogy a beszélni nem tudó gyermekek az egyes nemzetiségek %-os arányában osztattak fel és számítottak az illető nemzetiséghez.

Ami az egyéb beszélt nyelveket illeti, azok feldolgozásánál három népszámláláson keresztül (1880, 1890 és 1900) az a módszertani hiba történt, — ezt őszintén be kell vallanunk —, hogy a magyar anyanyelvűeknél csak az első helyen megnevezett egyéb beszélt nyelv vétetett számba, a nem magyar anyanyelvűeknél pedig a beszélt magyar nyelv minden esetben, a többi beszélt nyelv közül pedig csak az, amely a ma-

gyar nélkül első helyen volt megnevezve. Ennek a magyarázatát most már nem tudjuk adni, bizonyára a feldolgozás technikai nehézségei szolgáltak erre okul, mert abban az esetben, ha a lapon több beszélt nyelv szerepelt, az illető lapokat többször kellett volna számbavenni, ami először is lehetlenné tette volna azt, hogy a beszélt nyelvek szerint feldolgozott lapok száma egyezék az illető nemzetiség számával, másrészt ez a feldolgozásellenőrzését is megnehezítette volna. Bármint áll a dolog, csak sajnálhatjuk, hogy ez a téves eljárás megtörtént, mert így 1900 előtről a nyelvtudásról nincsenek egészen pontos, megbízható és a későbbi adatokkal minden tekintetben összehasonlítható adataink. Csupán a csak anyanyelvükön tudók száma és a nem magyar anyanyelvűek közül magyarul tudók száma tekinthető egészen pontos adatnak. Meg kell azonban jegyezni, hogy olyan területi egységekben, amelyekben csak két főnemzetiség van és a harmadik vagy negyedik, stb. nemzetiség már csak alárendelt szerepet játszik, tapasztalás szerint az adatbevallók a másik főnemzetiség ismert nyelvét jelentik be első helyen, úgyhogy ilyen városokban vagy területe részekben az első helyen megnevezett nyelv feldolgozása is elég biztos támpontot nyújt a kölcsönös nyelvismeretre nézve. Módszertani szempontból ez az eljárás azonban semmiesetre sem tökéletes.

Rátérve most már az adatokra, a magyar anyaország régi területén (beleszámítva Fiumét, de nem számítva Horvát-Szlavonországot, amelynek teljes nyelvi autonómiája volt) az egyes anyanyelvekhez tartozók száma és aránya az 1. számú tábla szerint alakult.

1. A népesség anyanyelv szerint való megoszlása Magyarországon 1880-tól 1910-ig.

Répartition par langue maternelle de la population de la Hongrie, de 1880 à 1910

Év ¹⁾ Année ¹⁾	Összes népesség Populat. totale	Magyar Hongrois	Német Allemands	Tót Slovaques	Oláh Roumains	Ruthén Ruthènes	Horvát Croates	Szerb Serbes	Egyéb Autres
1880	13,749.603	6,404.070	1,870 772	1,855.451	2,403.041	353.229	²⁾ 639.986		223.054
%	100.0	46.6	13.6	13.5	17.5	2.6	4.6		1.6
1890	15,162.988	7,357.936	1,990.084	1,896.665	2,589.079	379.786	²⁾ 194.412	²⁾ 495.133	259.893
%	100.0	48.5	13.1	12.5	17.1	2.5	1.3	3.3	1.7
1900	16,838.255	8,651.520	1,999.060	2,002.165	2,798.559	424.774	191.432	437.737	333.008
%	100.0	51.4	11.9	11.9	16.6	2.5	1.1	2.6	2.0
1910	18,264.533	9,944.627	1,903.357	1,946.357	2,948.186	464.270	194.808	461.516	401.412
%	100.0	54.5	10.4	10.7	16.1	2.5	1.1	2.5	2.2

¹⁾ 1880-ban és 1890-ben csak polgári, 1900-ban és 1910-ben polgári és katonai népesség. — *Pour 1880 et 1890, seulement populat. civile; pour 1900 et 1910, populat. civile et militaire.*

²⁾ A bunyevácokkal és sokácokkal együtt, kik később az egyéb anyanyelvűek közé soroztattak. — *Y compris les Bougnévatzes et les Schokatzes, rattachés depuis à la rubrique „autres“.*

Kétségtelen, hogy a világháború előtti Magyarországon abszolút számban a magyar elem szaporodott a legnagyobb mértékben, relative pedig csakis a magyarság foglalt tért, míg a kisebbségek aránya úgyszólván következetesen kisebb és kisebb lett. Ennek a jelenségnek számtalan, a földrajzi, történelmi, települési helyzetből, gazdasági, műveltségi, stb. viszonyokból eredő magyarázata van, amelyeket e sorok írója és sokan mások több ízben részletesen kifejtettek és amely okokat a magyar béketárgyalásokról szóló kötetek is részletesen kifejtene. Hogy röviden összefoglaljuk ezeket az okokat, a magyarság ezt az eredményt a következő körülmények összejátszása folytán érte el:

1. A régi Magyarország tudvalevőleg olyan tökéletes földrajzi egység volt, amelyben a folyók majdnem kivétel nélkül az ország határától az ország belseje felé törekedtek.

2. A magyarság az ország középső sík és dombos területét lakta, a kisebbségek pedig, akiknek legnagyobb része későbbi bevándorló volt, mint a magyarság, köröskörül az ország periferiáit s az Alföldnél sokkal kevésbé termékeny területeket tartották megszállva.

3. A belső termékeny területek jóval sűrűbb lakosságot lévén képesek eltartani, a perifériákról állandó vándorlás folyt a magyar nyelvterület felé, amely az egyenkint vagy családonként érkező s a magyar nyelvterület városaiban és nagy alföldi községeiben szétszóródó más nyelvű bevándorlókat fokozatosan beolvastotta.

4. A városok a kisebbségi nyelvterületeken is túlnyomóan magyarok voltak, amelyek szintén asszimiláló hatást gyakoroltak.

ezenkívül ezek és a kisebbségi területeken keletkező egyéb bánya- és nagyobb iparteleppek a magyar nyelvterületről is nagy számban kapták munkásaikat, minthogy a magyar parasztságban volt a legtöbb birtoktalan elem, a városokat és ipartelepeket tehát legfőképpen ez az elem táplálta.

5. A magyarság természetes szaporodása statisztikailag bebizonyítottan nagyobb volt, mint a kisebbségeké együttesen.

6. A nem magyar nemzetiségek földrajzi elhelyezkedésükből kifolyólag mostohább gazdasági viszonyok között lakván, közülök nagyobb volt az amerikai kivándorlás, mint a magyarok közül. Az erdélyi románokra ezenkívül vonzó erőt gyakorolt a szomszédos és termékeny földű Románia, amely egyébként az oláhsághoz hasonlóan mostohább viszonyok között lévő székelységet is nagy mértékben fogyasztotta és olvasztotta be.

Ha a magyarság nagyobb fejlődését ezekkel az okokkal nem tudnók megmagyarázni, a nyelvtudásra vonatkozó adataink bizonyítják, hogy a fejlődés iránya tényleg az volt, amit a nemzetiségi statisztika számai mutatnak. Abban az esetben ugyanis, ha a nemzetiségi statisztika a magyarul tudókat magyaroknak mutatta volna ki, úgy a magyarok közül csak anyanyelvükön tudóknak száma rohamosan csökkent volna, holott az adatok az ellenkezőt mutatják. Volt ugyanis

Év	Csak magyarul tudó	A magyarok %-ában
1880	5,283.380	82·5
1890	5,989.628	81·4
1900	6.870.576	79·4
1910	7,897.916	79·4

2. A más nyelven is beszélő magyarok és a magyarul is beszélő nem magyarok számának gyarapodása 1880-tól 1910-ig.

Accroissement de 1880 à 1910 du nombre des Hongrois parlant d'autres langues et des non-Hongrois parlant hongrois.

É v A n n é e	Más nyelvet is beszélő magyarok száma Nombre d. Hongrois parlant d'autres langues	Szaporodás Accroissement		Magyarul is beszélő nem magyarok száma Nombre des non-Hongrois parlant hongrois	Szaporodás Accroissement	
		számszerint nombre	%		számszerint nombre	%
1880 polgári népesség — <i>Populat. civile</i>	1,120.690	—	—	817.771	—	—
1890 " " " " " "	1,368.308	247.618	22·1	1,078.487	260.716	31·9
1900 " " " " " "	1,759.434	391.126	28·6	1,365.764	287.277	26·6
1900 polgári és katonai népesség — <i>Populat. civile et militaire</i>	1,780.944	—	—	1,384.729	—	—
1910 polgári és katonai népesség — <i>Populat. civile et militaire</i>	2,046.711	265.767	14·9	1,875.789	491.060	35·5
Szaporodás — <i>Accroissement</i> 1880—1910	—	904.511	80·7	—	1,039.053	127·0

Meggyőző érv tehát a magyarságnak a valóságban is jóval nagyobb fejlődése mellett, hogy míg a nem magyar nemzetiségek száma 30 év alatt csak 13·4%-kal nőtt, a kizárólag csak magyarul tudó, tehát még a kétségeskedők szemében is elvitathatatlanul magyarok száma 50%-kal növekedett.

Hogy pedig a magyarság száma nem a magyarul tudó nemzetiségekkel növeltetett meg, arra nézve a 2. számú kimutatás szolgálhat cáfolatul.

Az idegen nyelvismeret e szerint abszolút számban körülbelül egyforma haladást tett a magyarok és a nem magyarok közt, sőt a haladás aránylag még sokkal nagyobb a nem magyaroknál a magyar nyelvismeret terjedése tekintetében, amit pedig nem mutatnának adataink, ha a népszámlálás magyar anyanyelvűeknek minősítette volna azokat a nem magyarokat, akik magyarul megtanultak.

A kölcsönös nyelvtudásra vonatkozó adatokat csak az 1910. évi népszámlálásról lehet kimutatni, minthogy — amint fentebb említettem — régebben csak az első helyen megnevezett nyelv dolgoztatott fel, s így a magyarok közül más nyelven beszélőkre vonatkozó adatok nem teljesek.

Az 1910. évi népszámlálás vonatkozó adatai a következők:

magyar németül tudott	1,254.411
német magyarul	756.971
magyar tótul	547.136
tót magyarul	417.306
magyar románul	40.096
román magyarul	373.822
magyar ruthénul	49.841
ruthén magyarul	64.915
magyar horvát-szerbül tudott	178.508
horvát-szerb magyarul	178.958

A németet kivéve tehát a többi nemzetiségnél a magyarok közül idegen nyelvet beszélők száma nem sokban különbözik az illető nemzetiségből magyarul beszélők számától. A német nyelvénél ezt megmagyarázza az a körülmény, hogy a német nyelv Magyarországon az Ausztriával való kapcsolatnál fogva nagy szerepet játszott és azt a gazdasági, különösen kereskedelmi élet és a katonaság szolgálati nyelve is erősen terjesztette. Azért volt jóval több németül tudó magyar, mint megfordítva. Egyébként e számok azt bizonyítják, hogy a kölcsönösen beszélt nyelvek egymást körülbelül kiegyenlítik; vagyis ha feltesszük pl. azt, hogy a románul beszélő magyarok tulajdonképpen románok, viszont a magyarul beszélő románok magyarok, a két nemzetiség száma alig változnék. A kisebb területi egységek szerint is meglévő adatok azt bizonyítják, hogy a nemzetiségek érintkező felületein az egyes nemzetiségek körülbelül hasonló számban és arányban tanulják meg egymás nyelvét, feltéve, hogy a két nemzetiség abszolút száma között nincs igen nagy különbség. Később, ahol egyes városok adatait is fogjuk közölni, ezt meggyőzően fogjuk bebizonyítani látni.

Fentebb már említettük, hogy a csak anyanyelvükön beszélők száma már 1880-ban is helyesen volt megállapítva. Az 1880. évi adatok tehát pontosan összehasonlíthatók az 1910. évekkel, amely évről természetesen utoljára vannak adatok a régi Magyarországról.

A csak anyanyelvükön tudók számát és arányát az említett két népszámlálás szerint a 3. számú tábla mutatja.

3. A csak anyanyelvükön tudók száma és aránya 1880-ban és 1910-ben.

Nombre et proportion, en 1880 et 1910, des habitants ne sachant que leur langue maternelle.

Év. megnevezés <i>Année, désignation</i>	Magyar <i>Hongrois</i>	Német <i>Allemands</i>	Tót <i>Slovaques</i>	Oláh <i>Roumains</i>	Ruthén <i>Ruthènes</i>	Horvát- Szerb- Croatis- Serbes	Egyéb <i>Autres</i>	Összesen <i>Total</i>
1880								
Összes szám — <i>Nombre total</i>	6,404.070	1,870.772	1,855.451	2,403.041	353.229	639.986	223.054	13,749.603
Ebből csak anyanyelvén tud <i>Dont ne savaient que leur langue maternelle</i>	5,283.375	1,181.608	1,596.406	2,220.989	317.329	485.397	104.131	11,189.235
%	82·5	63·2	86·0	92·4	89·8	75·8	46·7	81·4
1910								
Összes szám — <i>Nombre total</i>	9,944.627	1,903.357	1,946.357	2,948.186	464.270	656.324	401.412	18,264.533
Ebből csak anyanyelvén tud <i>Dont ne savaient que leur langue maternelle.</i>	7,897.916	888.149	1,470.500	2,526.887	383.577	448.107	163.570	13,778.706
%	79·4	46·7	75·5	85·7	82·6	68·3	40·8	75·4

A nemzetiségek keveredése és a nyelvtudás fejlődése következtében valamennyi nemzetiségnél csökkent a csak anyanyelvükön tudók aránya. Legkevesbé természetesen a magyarságnál, amely legnagyobb tömegben lakik együtt s viszont legnagyobb mértékben a németeknél, akik leginkább vannak szétszóródva az egész országban. A nem magyar anyanyelvűeknél a csak anyanyelvükön tudók arányának csökkenését leginkább mindenesetre a magyar nyelvtudás terjedése okozta, mert a más nyelven beszélők között a magyarul tudók vannak 70—80%-os többségben.

Azt is látjuk a 3. sz. táblából, hogy a csak anyanyelvükön beszélők abszolút száma a magyarságnál növekedett a legerőteljesebben, majdnem 50%-kal. Erősen növekedett még a csak anyanyelvükön beszélők száma az egyéb alatt összefoglalt ki-

sebb nemzetiségeknél, itt azonban a növekvést az okozza, hogy a bunyevácok, sokácok stb. 1880-ban még nem ide, hanem a horvát-szerbekhez tartoztak. Az erőszakos magyarosítás vádját megcáfolja az az adat, hogy pl. 1910-ben 1880-hoz képest az oláhok közt 306.000-rel több volt olyan, aki magyarul egyáltalán nem tudott.

A magyaron kívül egyéb nyelvek ismeretére vonatkozó adatok megvannak ugyan 1880-ból is, ezeket azonban fentebb már említett okokból országosan nem lehet összehasonlítani az 1910. évekkel.

Az 1900. és 1910. évi népszámlálás egyöntetű korcsoportok szerint (amelyek az alacsonyabb korcsoportoknál az óvó- és tanköteles korhoz igazodnak) kimutatta a csak anyanyelvükön beszélők számát. Ebből az adatsorból csupán a csak magyarul tudók számait mutatjuk be.

4. A csak magyarul beszélő magyar anyanyelvűek száma és aránya korcsoportok szerint 1900-ban és 1910-ben.

Nombre et proportion, en 1900 et 1910, des habitants de langue maternelle hongroise ne parlant que hongrois, par groupes d'âges.

Korcsoportok Groupes d'âges	Magyar anyanyelvűek összes száma <i>Total des habitants de langue mat. hongroise</i>		Ebből csak magyarul beszél <i>Dont ne parlaient que hongrois</i>			
	1900	1910	1900		1910	
			szám sz. - nombre	%	szám sz. - nombre	%
— 3 éves ans	718.479	802.967	707.655	98,5	789.449	98,3
3—5 "	678.050	723.960	635.975	93,8	681.180	94,1
6—11 "	1.142.369	1.352.915	998.080	87,4	1.186.551	87,7
12—14 "	567.497	669.291	464.384	81,8	550.123	82,2
15—19 "	884.187	1.007.797	683.684	77,3	788.572	78,2
20—29 "	1.328.967	1.603.135	960.187	72,2	1.177.631	73,5
30—39 "	1.107.803	1.225.188	783.460	70,7	858.593	70,1
40—49 "	934.656	998.485	673.048	72,0	706.327	70,7
50—59 "	663.233	808.724	491.063	74,0	590.056	73,0
60—69 "	421.754	488.567	318.148	75,4	368.553	75,4
70—79 "	165.511	217.418	125.507	75,8	166.487	76,6
80 éven felül <i>Au-dessus de 80 ans</i>	39.014	46.180	29.385	75,3	34.394	74,5
Összesen — Total	8.651.520	9.944.627	6.870.576	79,4	7.897.916	79,4

Látjuk, hogy a két népszámlálásnál az arányszámok korcsoportonként is milyen szépen egybevágunk. Ez nem volna lehetséges akkor, ha a magyarul tudó idegen anyanyelvűeket magyarok gyanánt mutatuk volna ki. Sőt éppen a tanköteles korúaknál látjuk azt, amely korcsoportnál

ilyen irányú gyanu legkönnyebben férkőzhet az adatokhoz, hogy a csak magyarul tudók aránya még növekedett is.

Ezekből az adatokból érdekes következtetést vonhatunk arra nézve is, hogy egy bizonyos korcsoporthoz tartozóknak egy nyelvűsége hogyan változik meg 10 év alatt.

Év	Korcsoport	A csak magyarul tudók aránya %-ban	Év	Korcsoport	A csak magyarul tudók aránya %-ban	Változás
1900	20—29 éves	72,2	1910	30—39 éves	70,1	— 2,1
"	30—39 "	70,7	"	40—49 "	70,7	—
"	40—49 "	72,0	"	50—59 "	73,0	+ 1,0
"	50—59 "	74,0	"	60—69 "	75,4	+ 1,4
"	60—69 "	75,4	"	70—79 "	76,6	+ 1,2

A 4. sz. kimutatásból kivett és más csoportosításban összeállított adatok mutatják ezt. (L. az előző lap alján.)

A 20—29 éves magyarok közül tehát 1900-ban 72·2% csak magyarul tudott, 10 évvel később ugyanezen korcsoport, mely ezalatt 30—39 évesek közé került fel, csak 70·1%-ot mutat. Ez a csökkenés azt mutatja, hogy a 20 éven felüli magyarok egy része is még elsajátít idegen nyelveket. Egyébként a nyelvtudás — mint a 4. táblán lévő adatok mutatják — még a gyermekkorban fejlődik ki más nyelvű játszótársakkal és iskolatársakkal való érintkezés folytán.

A következő korcsoport már nem tanul idegen nyelvet, mert 10 év múlva is ugyanannyi a csak anyanyelvükön tudók aránya. 40 éven túl már a megtanult idegen nyelveket is kezdik elfelejteni, ami abból látszik, hogy a magasabb korcsoportokban 10 évről 10 évre mindig több lesz a csak anyanyelvükön beszélők aránya.

Ugyanezt a jelenséget lehet tapasztalni a többi nemzetiségnél is. Ezeknél azonban a csak anyanyelvükön beszélők száma korcsoportonként nincs kimutatva, csupán a magyar nyelvtudásról lehet a fentebb említett folyamatra következtetni. Az összes nem magyar anyanyelvűekre vonatkozólag ezeket az adatokat korcsoportonként a következőkben mutatjuk be:

Korcsoport	A nem magyar anyanyelvűek közül magyarul tudott %	
	1900	1910
3 évnél fiatalabb	11	1·2
3—5 éves	40	4·6
6—11 "	15·0	25·0
12—14 "	22·2	35·9
15—19 "	23·5	32·5
20—29 "	23·9	30·5
30—39 "	20·8	27·9
40—49 "	18·8	22·3
50—59 "	16·7	19·6
60—69 "	15·3	16·3
70—79 "	13·8	14·8
80 éven felül	11·8	13·0
Általában:	16·9	22·5

A magyar nyelvtudás minden korcsoportban erősen növekedett 10 év alatt, kétségtelenül legerősebben az iskolaköteles korosztályokban (6—11 és 12—14 év), ami a magyar nyelv intenzívebb tanításának a következménye, hogy azonban az élet is közrehatott a magyar nyelv terjesztésében, mutatja az, hogy sokan az iskolaköteles koron túl tanultak meg magyarul beszélni. Ha ugyanis szembeállítjuk egy évtized születésének arányszámait a két népszámlálás

szerint, fentebb a magyarokról közölt séma szerint a következő összeállítást kapjuk:

Év	Korcsoport	A nem magyar anyanyelvűek közül magyarul tudott %/0-ban	Év	Korcsoport	A nem magyar anyanyelvűek közül magyarul tudott %/0-ban	Változás
1900	20—29 éves	23·9	1910	30—39 éves	27·9	+ 4·0
"	30—39 "	20·8	"	40—49 "	22·3	+ 1·5
"	40—49 "	18·8	"	50—59 "	19·6	+ 0·8
"	50—59 "	16·7	"	60—69 "	16·3	- 0·4
"	60—69 "	15·3	"	70—79 "	14·8	- 0·5

A 20—30 év közötti népességből tehát 10 év múlva már 4%-kal többen tudtak magyarul. A 30—40 közöttiek magyarul tudása már csak 1·5%-kal javult 10 év alatt s a következő korcsoportnál 10 év múlva a százalék emelkedése már csak jelentéktelen (0·8%). 50 éven felül pedig már a nem magyar anyanyelvűek kezdik elfelejteni a magyar nyelvet. Ezt a folyamatot nemek szerint is meg lehet figyelni. Az adatok azt mutatják, hogy a férfiak sokkal nagyobb mértékben sajátítják el az idegen nyelvet, nem azért, mintha nagyobb nyelvtelhetségük volna, mint a nőknek, hanem azért, mert sűrűbben kerülnek más nyelvűekkel érintkezésbe. Viszont azonban előbb is kezdik elfelejteni az idegen nyelv ismeretét. Érdekes, hogy pl. a 20—30 éves korú férfiaknak 10 év alatt további 7%-a tanult meg magyarul, míg az ugyanolyan korú nőknek csak 1·8%-a.

1910-ről megvannak és közölve is vannak a kölcsönös nyelvtudásra vonatkozó adatok korcsoportok szerint. Ezek közül az adatok közül csak a magyar anyanyelvűek közül tótul és a tót anyanyelvűek közül magyarul tudókra vonatkozókat mutatjuk be. (I. 5. sz. tábla).

Abszolút számban többen tudnak tótul a magyarok közül, mint megfordítva. Az arányszám azonban a tótság kisebb tömegénél fogva a tótoknál természetesen sokkal magasabb. Az iskola hatása mindenestre meglátszik az utolsó számsoron, mert a magyarul tudó tótok arányszáma az ismétlődő tanköteles korban mindig a legmagasabb. Viszont a magyarok közül tótul legtöbben 30—50 év között tudnak.

A magyarul tudók idegen nyelvtudására vonatkozó adatok korcsoportok szerint csak egy évről (1910) vannak meg és így nem lehet megállapítani azt, hogy az egyes korcsoportok milyen haladást tettek az idegen nyelvek ismeretében az egyik népszámlá-

5. Kölcsönös nyelvtudás a magyarok és tótok között 1910-ben korcsoportok szerint.

Connaissance réciproque de langue parmi les Hongrois et les Slovaques, en 1910, par groupes d'âges.

Korcsoport Groupes d'âges	Magyar anyanyelvűek száma Nombre des habitants de langue matern. hongroise	Ebből tótul beszél Dont parlaient slovaque		Tót anyanyelvűek száma Nombre des habitants de langue matern. slovaque	Ebből magyarul beszél Dont parlaient hongrois	
		szám szerint — nombre	%		szám szerint nombre	%
— 3 éves ans	802.967	5.520	0.7	170.475	1.611	0.9
3—5	723.960	15.021	2.1	155.188	5.868	3.8
6—11	1,352.915	54.920	4.1	283.351	72.217	25.5
12—14	669.291	35.158	5.3	129.343	48.106	37.2
15—19	1,007.797	59.089	5.9	188.984	62.437	33.0
20—29	1,603.135	104.912	6.5	255.907	78.909	30.8
30—39	1,225.188	93.098	7.6	219.536	56.797	25.9
40—49	998.485	75.647	7.6	201.181	40.137	20.0
50—59	808.724	57.100	7.1	172.653	29.315	17.0
60—69	488.567	30.662	6.3	109.583	14.906	13.6
70—79	217.418	13.219	6.1	48.880	5.919	12.1
80—89	42.052	2.537	6.0	10.053	975	9.7
90—99	3.249	224	6.9	1.065	90	8.5
100 —	203	8	3.9	89	11	12.4
Ismeretlen korú d'âge inconn.	676	21	3.1	69	8	11.6
Összesen — Total	9,944.627	547.136	5.5	1,946.357	417.306	21.4

lástól a másikig. A közölt adatok mutatják azonban, hogy a magyarok 40—50 éves korukig is sajátítottak el idegen nyelveket, míg a nem magyar anyanyelvűeknél az életen kívül az iskola is nagymértékben hozzájárult a magyar nyelv elsajátításához. Hogy az iskolán túli korban milyen mértékben sajátították el a nem magyar anyanyelvűek a magyar nyelvet, azt már fentebb kimutattuk.

Ha ismerjük az egyes nemzetiségek kölcsönös nyelvtudását, vagyis ha az egyéni lapokon felsorolt összes beszélt nyelvek feldolgoztatnak, úgy módunkban van megállapítani azt, hogy az egyes nyelveket községenként, vidékenként, vagy az egész országban hányan beszélik, vagyis milyen az egyes nyelvek elterjedtsége. Magyarországon ezt tulajdonképpen csak az 1910. évi népszámlálás alkalmával lehetett első ízben pontosan megállapítani, mert amint már többször említettük, az előző népszámlálások alkalmával csak a magyar nyelvtudás volt pontosan megállapítva, a többi beszélt nyelvek közül csak az első helyen megnevezett nyelv volt feldolgozva, illetőleg számbavéve. Az a nyelvismeret tehát, amely a számlálólapon második sorban szerepelt, a statisztikából teljesen kimaradt, holott a nyelvismeretre vonatkozó statisztika szempontjából teljesen mindegy az, hogy az anyanyelven kívül beszélt nyelvet, vagy nyelveket önmagában, vagy más nyelvvvel együttesen beszél-e valaki.

1880-ban valamennyi kombinációban közölve volt a nyelvtudás, de azzal az alapvető hibával, amelyet már jeleztünk, a következő népszámlálásnál pedig csak a magyarok idegen nyelvtudása és a nem magyarok magyarul tudása volt kimutatva, ezek közül is az előbbi pontatlanul, mert csak az első helyen megnevezett nyelv volt feldolgozva s így az anyanyelvükön kívül két vagy több nyelvet beszélők csak egyszer vettek számba. Hogy pedig ilyen több nyelvet beszélők sokan vannak, abból is látszik, hogy a magyarok közül idegen nyelvet beszélők száma 1910-ben igen nagy növekedést mutat, főképen azért, mert a több nyelvet beszélők valamennyi beszélt nyelvnél számbavétettek. Minthogy a régi Magyarországon a magyarságnál az idegen nyelvek közül a német nyelv ismerete volt a legelterjedtebb s bizonyos mértékben ez volt a műveltségnek is egyik fokmérője, azért az idegen nyelvet tudó magyarok legtöbbször a német nyelvet nevezték meg első helyen a beszélt nyelvek közül, azért a német nyelvismeret adata közelítette meg legjobban a valóságot, a többi nyelvek jórésze második helyen lévén megnevezve, a feldolgozásból kimaradt s így 1910-ben, amikor kivétel nélkül minden beszélt nyelv feldolgoztatott, ezeknél a nyelveknél mutatkozik a legnagyobb növekedés 1900-hoz képest. Ha csak a hat főnyelvet vesszük, a 6. számú tábla szerint növekedett e nyelveket beszélő magyarok száma 1900-tól 1910-ig.

6. A magyar anyanyelvűek nyelvismerete a két utolsó népszámlálás szerint.

Connaissance de langue des habitants de langue maternelle hongroise, suivant les deux derniers recensements.

Év; megnevezés <i>Année, désignation</i>	A magyar anyanyelvűek száma <i>Nombre des habitants de langue maternelle hongroise</i>	Ebből beszél még — <i>Dont parlaient</i>				
		németül <i>allemand</i>	tótul <i>slovaque</i>	oláhul <i>roumain</i>	ruthénul <i>ruthène</i>	horvát-szerbül <i>croate-serbe</i>
1900	8,651.520	1,051.177	328.882	261.252	29.421	61.993
1910	9,944.627	1,254.411	547.136	400.096	49.841	178.508
Növekedés <i>Accroissement</i> de 1900-tól à 1910-ig } szám } szerint } nombre } %	1,293.107	203.234	218.254	138.844	20.420	116.515
	14.9	19.3	66.4	53.1	69.4	188.0

Míg tehát a német nyelvismeret ezek szerint csak 19.3%-kal ment előre, a többi nyelvnél a növekedés 50—70%-os, sőt még annál is nagyobb, jelölve annak, hogy ezek a nyelvek az előző népszámlálásnál második helyen lévén megnevezve, a feldolgozásból többnyire kimaradtak. Aki tehát ezeknek a számoknak nagy növekedéséből azt akarná következtetni, hogy talán az 1910. évi népszámlálás sok magyarul tudó nem magyar anyanyelvűt a magyarok közé sorozott és ezzel szaporította meg az idegen nyelvet beszélő magyarok számát, az nagy tévedésben van, mert a növekvést túlnyomórészt a már említett módszerbeli változás okozta, és a régebbi népszámlálásoknál a feldolgozásnak az a tévedése, amely feltételezte azt, hogy a három és több nyelvet beszélők olyan kevés számban vannak, hogy azok teljesen elhanyagolhatók. Az 1910. évi népszámlálás azonban kiderítette azt, hogy például a magyarok közül 2,046.711 ember beszél idegen nyelvet, az általuk beszélt nyelvek száma azonban — csak a legelterjedtebb nyelveket véve — 2,612.251, tehát körülbelül félmillió ember van közöttük, aki anyanyelvén kívül nem egy, de legalább két nyelvet beszél. Az előbbi népszámlálásoknál a feldolgozás technikája következtében ezek mind elvesztek a statisztika számára.

A német anyanyelvűeknél aránylag még nagyobb különbséget látunk a két szám között. A németek között ugyanis 1,015.208 olyan egyén volt, aki anyanyelvén kívül más nyelvet is beszél. Az ezek által beszélt nyelvek száma pedig — ismét csak a legelterjedtebbeket véve — 1,305.920, többlet tehát 290.712. A németeknek tehát közel egyhatodrésze nem is két, de már három nyelvet beszélt.

Tekintet nélkül most már az anyanyelvre, az összes népességből általában:

magyarul tudott	11,820.416	vagyis 64.7 %
németül	3,441.681	18.9
tótul	2,658.745	14.6
oláhul	3,715.462	20.3
ruthénul	558.946	3.1
horvátul, szerbül tudott	1,089.925	6.0
vendül tudott	89.249	0.5
ceshül	51.773	0.3
lengyelül	48.739	0.3
cigányul	144.389	0.8
olaszul	62.061	0.3
franciául	99.685	0.5
angolul	54,537	0.3

A régi Magyarországon e szerint a magyar nyelvnek olyan nagy volt az elterjedtsége, hogy a többi hazai nyelvek együttevége sem éri el a magyar nyelvismeret számát és arányát.

Igen érdekesek azok a számok, amelyek a németen kívül a többi nagy nyugati nyelv elterjedtségére vonatkoznak. A francia nyelvnek a középiskolák egy részében való intenzív tanítása következtében, majdnem 100.000 ember volt a háború előtt a régi Magyarországon, aki a francia nyelvet ismerte. Különösen az intelligens városi lakosságban volt aránylag sok franciául tudó. A fenti számból magára Budapestre 45.796 esik.

Az angol nyelvtudás egy része szintén iskolai oktatás eredménye, magára Budapestre a fenti számból 20.568 esik, a vidéken és különösen a kivándorlási gócpontokon azonban az Amerikából visszavándoroltak hozták magukkal az angol nyelv ismeretét, pl. Abaúj-Torna megyében, amely egyik legrégebbi fészke az amerikai kivándorlási mozgalomnak, 279 franciául tudóval szemben 705 angolul tudót mutatott ki az 1910. évi népszámlálás. Az olasz nyelvtudást már majdnem kizárólag Magyarországon lakó, vagy a Magyarországra

bevándorlott olaszok terjesztették, természetesen legnagyobb számmal voltak az olaszul tudók Fiumében (36.347).

Ha a nyelvtudásra vonatkozó adatok megvannak, mód nyílik arra, hogy az államnyelvet beszélők számát szembe állít-

suk azoknak a kisebbségekhez tartozó nemzetiségeknek számával, akik az állam nyelvét nem tudják. A régi Magyarországon az idevonatkozó adatok alakulását az utolsó négy népszámlálás szerint a 7. számú tábla mutatja.

7. A magyarul tudóknak és a magyarul nem tudó nemzetiségeknek száma és aránya az utolsó négy népszámlálás szerint.

Nombre et proportion des habitants parlant hongrois, ainsi que des minorités nationales ne sachant pas le hongrois, d'après les 4 derniers recensements.

Év <i>Année</i>	Összes lélekszám <i>Populat. totale</i>	A magyar anyanyelvűek <i>Populat. de langue mat. hongr.</i>	A magyarul tudó nem magyarok <i>Non Hongr. sachant le hongrois</i>	Az összes magyarul tudók <i>Populat. sachant le hongrois</i>	A magyarul nem tudó — <i>Population ne sachant pas le hongrois</i>						
					németek <i>Allemands</i>	tótok <i>Slovaques</i>	oláhok <i>Roumains</i>	ruthének <i>Ruthèn.</i>	horvátok <i>Croates</i>	szerbek <i>Serbes</i>	egyéb anyanyelvűek <i>autres</i>
1880	13,749.603	6,404.070	817.771	7,221.841	1,493.695	1,678.756	2,265.786	333.704	574.336	181.485	
%	100.0	46.6	6.0	52.6	10.8	12.2	16.5	2.4	4.2	1.3	
1890	15,162.988	7,357.936	1,078.487	8,436.423	1,489.610	1,669.105	2,409.191	351.951	162.323	440.091	204.294
%	100.0	48.5	7.1	55.6	9.8	11.0	15.9	2.3	1.1	2.9	1.4
1900	16,838.255	8,651.520	1,384.729	10,036.249	1,380.219	1,700.578	2,552.036	389.013	148.428	387.103	244.629
%	100.0	51.4	8.2	59.6	8.2	10.1	15.1	2.3	0.9	2.3	1.5
1910	18,264.533	9,944.627	1,875.789	11,820.416	1,146.386	1,529.051	2,574.364	399.355	134.869	384.829	275.263
%	100.0	54.5	10.2	64.7	6.3	8.4	14.1	2.2	0.7	2.1	1.5

A háború előtti Magyarországon e szerint a magyar nyelvnek és magyar nyelvtudásnak fentebb már ismertetett okból történt folytonos terjedése következtében a nyelvkérdés jelentősége fokozatosan csökkent. 1910-ben a lakosságnak már közel kétharmadrésze beszélt az állam nyelvét, ha pedig csak a munkabíró korban levőket s különösen ha csak a férfiakat tekintjük, az arányszám 70%-ot is jóval meghaladta. Viszont a magyarul nem tudó nemzetiségek arányszáma, különösen a németeké és a tótoké igen erősen csökkent.

Ezekkel a számokkal nem azt akarjuk bizonyítani, hogy olyan vegyes nyelvű államban, amelyben az uralkodó nyelv ismerete általánossá válik, szükségtelen a kisebbségek nyelvi védelméről gondoskodni, de kétségtelen az, hogy a nyelvi nehézségek sokkal nagyobbak olyan vegyes nyelvű államban, ahol a nemzetiségek egymás nyelvét, vagy általában a többség nyelvét nem értik, ezért minden nemzetiségekkel bíró államnak elsőrendű érdeke, hogy lakóinak nyelvtudását kutassa és statisztikailag megállapítsa, mert ezzel megfigyelheti a többségi nyelv terjedését is, ami kétségtelenül hozzájárul egy vegyes nyelvű állam konszolidációjához és a nyelvi ellentétek kiegyenlítéséhez. A

nyelvtudás kutatásából tehát nemcsak a kisebbségeknek van haszna, amelyek azt a rájuk vonatkozó statisztika megerősítésül és ellenőrzésére használhatják fel, hanem még nagyobb érdeke fűződik ahhoz a többséget képező nemzetiségnek, amely az államnyelvnek mindenütt mutatkozó terjedését a kisebbségi jogok sérelme nélkül is a maga hasznára fordíthatja.

Ott, ahol a lakosság különböző vallásfelekezetekhez tartozik, szükséges a valóságnak nemcsak a nemzetiséggel, illetőleg anyanyelvvel való kombinációja, hanem lehetőleg a nyelvtudásnak is felekezetek szerint való kimutatása. A felekezetek sok helyütt összefüggvén az anyanyelvvel, ezek a kombinatív adatok szintén kiegészítésként és ellenőrzésül szolgálhatnak a nemzetiségi statisztikának. De éppen azért, mert egyes felekezetek hívei származásuknál, történelmüknél, vagy egyéb adott helyzetből kifolyólag kizárólag, vagy túlnyomóan egy nemzetiséghez tartoznak, sem a felvételnél, sem az adatok feldolgozásánál nem szabad preokupálva lenni abban az irányban, hogy valamely felekezethez tartozók csakis valamely meghatározott nemzetiséghez tartozhatnak. Az élet számos példája mutatja, hogy különböző vallású szülőktől való származás, más környezetbe kerülés vagy egyéb okok folytán

sokan nyelvileg elszakadnak annak a felekezetnek nyelvétől, amely azt a felekezetet általában jellemzi. A magyar statisztika az anyanyelv megállapításánál itt is mindig a bevallást vette alapul és nem kifogásolta azt, hogy valaki a felekezetének a köztudat szerint meg nem felelő anyanyelvet mutatott ki. Így a magyar statisztikában a vallás és az anyanyelv összevetésénél minden lehető kombinációban találunk számadatokat.¹⁾ Az életben tényleg előfordulnak a legkülönösebb kombinációk e téren, azért nem eléggé kárhoytandó s nemcsak politikai, de statisztikai tudományos szempontból is elítélendő egyes államoknak, különösen a háború után követett az az eljárása, hogy bizonyos valláshoz, különösen az államvalláshoz tartozókat akarattuk ellenére is a többségi nyelvűek közé sorozta be s az államvalláshoz tartozóknak nem ismerte el azt a jogát, hogy nyelvük szerint bármely nemzetiséghez tartozhatnak.

Ugyancsak helytelennek kell minősíteni azt az eljárást, amely a zsidóknak nem engedi meg azt, hogy tetszésük szerint vallják be anyanyelvüket. Bármilyen felfogásunk legyen a zsidóknak fajisága körül, ha nyelvi alapon akarunk nemzetiségi statisztikát csinálni, — minthogy más alapon nem is lehetséges — a zsidóságnak is el kell ismerni azt a jogát, hogy azt a nyelvet vallja be, amelyet beszél s amely nyelvhez tartozónak vallja magát. A zsidóság nyelve alapján vagy a többséghez, vagy valamely kisebbséghez tartozik s az utóbbi esetben, mint a nyelvi kisebbségnek egy részét, ugyanazok a nyelvi jogok is illetik meg, mint az illető kisebbséget. Teljesen helytelen az a felfogás és homlokegyenest ellenkezik a békeszerződések rendelkezéseivel, amely a zsidókat arra kényszeríti, hogy vagy héber nyelvű iskolákat tartsanak fenn, vagy pedig az államnyelvet vezessék be tanítási nyelvül iskoláikba, holott rájuk nézve mindkét nyelv teljesen idegen.

A zsidó vallásuaknak külön nemzetként való minősítése azért is helytelen, mert ha a felekezetet ebben az esetben fajnak tekintjük, kereszténységbe áttért zsidókat is, akik ezzel a ténnyel fajilag nem változtak meg, a zsidó nyelvűekhez kellene számítanunk, holott sem felekeze-

tük, sem anyanyelvük alapján nem sorozhatók oda. Különben is, ha a vallásfelekezetet az anyanyelvvel kombinálva is feldolgozzuk, meg van a mód a zsidók számának pontos megállapítására és annak kimutatására, hogy hogyan oszlanak meg a zsidók az egyes nemzetiségek között. Ha azonban a zsidókat külön nemzetiségnek deklaráljuk, akkor még annak az útját is elvágjuk, hogy a nyelvi elváltozásoknak folyamatát megfigyelhessük, pedig ez éppen a zsidóknál, akik tudvalevőleg politikai áramlatok szerint leggyorsabban és legsűrűbben változtatják nyelvüket, tudományos és gyakorlati szempontból rendkívül érdekes tanulmányokra adhat alkalmat. Magyarországon pl. meg lehetett figyelni, hogy az utolsó 30 év alatt milyen rohamosan magyarosodott meg nyelvileg a zsidóság, levette az előbbi német nyelvet. Míg ugyanis 1880-ban a zsidóknak még csak 58·8%-a volt magyar anyanyelvű, ellenben 34·6%-a német, addig 1910-ben a magyar anyanyelvűek aránya a zsidók között már 76·9%, míg a német anyanyelvűek aránya leszállt 21·6%-ra, abszolút számban pedig a magyar nyelvű zsidók száma 365.400-ról 700.794-re növekedett, az utolsó 30 év alatt tehát majdnem megkétszereződött. Annak a nagy fejlődésnek megítélésénél, amelyet a magyar anyanyelvűeknek száma az utolsó 30 év alatt mutatott, a zsidóságnak ezt a rohamos megmagyarosodását sem szabad figyelmen kívül hagyni.

A magyar statisztika nemcsak a vallást kombinálja az anyanyelvvel, hanem bizonyos korlátozottabb mértékben a nyelvtudást is kimutatja felekezetek szerint. Az 1910. évi népszámlálás pl. kimutatta a magyar anyanyelvűek nyelvismeretét felekezetek szerint, azután a csak anyanyelvükön tudókat és a nem magyar anyanyelvűek közül a magyarul tudókat ugyancsak felekezetek szerint. Ezek az adatok nemcsak politikai és tudományos szempontból érdekesek és fontosak, de amennyiben községenként is megvannak, egyházkormányzati szempontból is rendkívül szükségesek, mert az egyházi hatóságoknak útmutatást adnak arra, hogy híveiknek községenként milyenek a nyelvi szükségletei. E mellett ezek az adatok is a nemzetiségi adatok pontosságának ellenőrzésére szolgálhatnak és szinte lehetlenné teszik azt, hogy a nemzetiségi adatok terén bármily irányban hamisítás tör-

¹⁾ L. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 64. k. 136. l.

ténjék. A Magyar Statisztikai Hivatalnak a régi Magyarország valamennyi községéről egyenként rendelkezésére állanak ezek a kombinatív adatok, amelyeknek birtokában tudományosan cáfolhatja meg az olyan adatokat, amelyek nyilvánvalóan magukon viselik a célzatosság bélyegét; ahol pl. egy későbbi népszámláláskor valamely felekezeti híveit egy előre megállapított nemzetiséghez számították, holott az 1910. évi magyar népszámlálás szerint az illető felekezethez tartozók egyáltalán nem tudnak, vagy elenyésző számban tudnak azon a nyelven, ahová sorozták őket.

További kontrollt képezhet a nemzeti-ségi statisztika helyessége tekintetében az anyanyelvnek és a nyelvtudásnak a foglalkozással való kombinációja, minthogy azonban statisztikai kombinációknak hátrált szab rendszeren az anyagi eszközök megszabott volta, a magyar statisztika a foglalkozásnál csupán a magyarok közül csak magyarul tudók számát és a nem magyar anyanyelvűek közül magyarul tudók számát mutatta ki. Az előbbit azért, hogy megállapítsa azt, hogy mennyire volt kizárólagos a magyar nyelv az egyes foglalkozások körében, másikat pedig azért, hogy a magyar nyelv ismeretének aránya tűnjék ki az egyes foglalkozási csoportokban. Ezek az adatok országosan és önmagukban kevésbé alkalmasak arra, hogy a nemzetiségi statisztika ellenőrzéséül szolgáljanak, kisebb területi egységek szerint azonban, vagy ha több népszámlálásból vannak meg, erre a célra is jól felhasználhatók, mert hiszen a részleteknek több népszámlálás alapján való egybevágása és ugyanazoknak a megfigyelt jelenségeknek népszámlálásról népszámlálásra való pontos megegyezése már maga is biztosítéka a nemzetiségi adatok megbízhatóságának.

Az eddigiekben országos adatokat közöltünk, a nemzetiségek számáról és a nyelvtudásról. Most bemutatjuk még egyes városi és vármegyei törvényhatóságoknak, sőt néhány nemzetiségi szempontból érdekes összetételű községnek az adatait is annak az igazolására, hogy a nyelvtudásról rendelkezésre álló adatok milyen sok irányban használhatók fel a nemzetiségi statisztika igazolására és alátámasztására.

Elsősorban a csak anyanyelvükön beszélők számára és arányára vonatkozó adatokat adjuk három olyan törvényhatóságról, amelyek teljes egészükben megmaradtak a trianoni békekötés után is és

amelyekben úgyszólván csak két nyelv, a magyar és a német nyelv szerepel. (Lásd a 8. számú táblát.)

8. A csak anyanyelvükön beszélő magyarok és németek számának alakulása 1880-tól 1920-ig Sopron és Pécs városokban és Tolna vm.-ben.

Formation de 1880 à 1920 du nombre des Hongrois et des Allemands ne parlant que leur langue maternelle, dans les villes de Sopron et de Pécs et le comitat Tolna.

Év - Année	Magyar Hongrois		Német Allemands		Ebből csak magyarul tud Dont savaient seulement le hongrois		Ebből csak németül tud ¹⁾ Dont savaient seulement l'allemand ¹⁾	
	szám-szerint nombre	%	szám-szerint nombre	%	szám-szerint nombre	%	szám-szerint nombre	%
Ville de — Sopron város								
1880	4.877	1.773	36,4	17.115	12.283	71,8		
1890	8.104	3.553	43,8	17.390	(11.955)	(68,7)		
1900	13.540	6.323	46,7	17.924	(10.672)	(59,5)		
1910	15.022	6.867	45,7	17.318	7.487	43,2		
1920	17.166	7.416	43,2	16.911	6.141	36,3		
Ville de — Pécs város								
1880	21.067	9.429	44,8	5.252	2.476	47,1		
1890	25.268	11.757	46,6	6.508	(2.829)	(43,5)		
1900	33.959	17.506	51,6	7.717	(2.425)	(31,4)		
1910	41.628	24.578	59,0	6.356	1.348	21,2		
1920	40.655	25.564	62,9	5.034	679	13,5		
Comitat — Tolna vármegye								
1880	156.570	136.620	87,3	75.549	55.735	73,8		
1890	169.346	146.347	86,4	80.114	(55.408)	(69,2)		
1900	172.967	145.967	84,4	77.293	(45.050)	(58,3)		
1910	189.521	160.879	84,9	74.376	37.130	49,9		
1920	185.974	161.042	86,6	75.243	29.790	39,6		

¹⁾ A zárójelben lévő adatok számítás útján állapították meg és nem egészen pontosak (a magyarul tudás alapján vannak kiszámítva). — *Les chiffres entre parenthèses, qui ont été obtenus par calcul, ne sont pas tout à fait exacts (ils sont calculés sur la base de la connaissance du hongrois).*

Itt már az 1920. évi adatok is be vannak állítva, viszont azonban a csak németül tudók száma 1890-ről és 1900-ról csak számítás útján (a magyarul tudók számának figyelembevételével) volt megállapítható. Szépen látni ezekből az adatokból a fejlődés irányát. A magyarok között a csak anyanyelvükön beszélők aránya csak kevésbé változik s ahol változik, mint pl. Pécs városában, inkább felfelé menő tendenciával. Viszont a németek közül csak anyanyelvükön beszélők száma és aránya a magyar nyelv megtanulása következtében fokozatosan csökkent.

A következő (9. sz.) táblán olyan városi és vármegyei törvényhatóságokat választot-

tunk ki, amelyekben a magyaron kívül egy vagy több jelentősebb nemzetiség van és amelyek egészben vagy részben elcsatlattak Magyarországtól. Az 1890. és 1900.

évi adatokat, amelyek csak csonkán vannak meg, itt már kihagytuk és csak az 1880. évi adatokat hasonlítjuk össze az 1910. éviakkal.

9. A csak anyanyelvükön tudók száma néhány városi és vármegyei törvényhatóságban 1880-ban és 1910-ben.

Habitants ne sachant que leur langue maternelle, dans quelques comitats et villes municipales, en 1880 et 1910.

a) Magyar—tót. — Hongrois—slovaque.

Év — Année	Magyar Hongrois	Ebből csak magyarul tud Dont ne savaient que le hongrois		Tót Slovaques	Ebből csak tótul tud Dont ne savaient que le slovaque	
		számszerint nombres	%		számszerint nombres	%
<i>Comitat — Bars vm.</i>						
1880	43.341	27.894	64,4	81.405	73.979	90,9
1910	62.022	34.831	56,2	97.824	72.765	74,4
<i>Comitat — Gömör és Kishont vm.</i>						
1880	86.140	70.433	81,8	74.960	58.388	77,9
1910	109.994	87.292	79,4	72.232	45.220	62,6

b) Magyar—ruthén. — Hongrois—ruthène.

Év — Année	Magyar Hongrois	Ebből csak magyarul tud Dont ne savaient que le hongrois		Ruthén Ruthènes	Ebből csak ruthénul tud Dont ne savaient que le ruthène	
		számszerint nombres	%		számszerint nombres	%
<i>Comitat — Bereg vm.</i>						
1880	66.804	56.218	84,2	75.985	71.399	94,0
1910	113.090	86.749	76,7	100.918	73.872	73,2

c) Magyar—német—tót. — Hongrois—allemand—slovaque.

Év Année	Magyar Hongrois	Ebből csak magyarul tud Dont ne sav. que le hong.		Német Allemands	Ebből csak németül tud Dont ne sav. que l'Allem.		Tót Slovaques	Ebből csak tótul tud Dont ne sav. que le slov.	
		számszerint nombres	%		számszerint nombres	%		számszerint nombres	%
<i>Ville de — Pozsony város.</i>									
1880	7.537	1.595	21,2	31.492	19.787	62,8	7.537	2.494	33,1
1910	31.705	11.381	35,9	32.790	12.912	39,4	11.673	4.171	35,7
<i>Ville de — Kassa város.</i>									
1880	10.387	2.573	24,8	4.358	993	22,8	10.674	7.409	69,4
1910	33.350	14.598	43,8	3.189	513	16,1	6.547	2.670	40,8

d) Magyar—oláh. — Hongrois—roumain.

Év — Année	Magyar Hongrois	Ebből csak magyarul tud Dont ne savaient que le hongrois		Oláh Roumains	Ebből csak oláhul tud Dont ne savaient que le roumain	
		számszerint nombres	%		számszerint nombres	%
<i>Comitat — Csík vm.</i>						
1880	96.424	93.471	96,9	13.337	10.231	76,7
1910	125.888	117.955	93,7	18.032	10.933	60,6
<i>Comitat — Torda-Aranyos vm.</i>						
1880	31.551	17.979	57,0	100.238	94.432	94,3
1910	44.630	25.753	57,7	125.668	111.150	88,4

e) Magyar—német—oláh. — Hongrois—allemand—roumain.

Év Année	Magyar Hongrois	Ebből csak magyarul tud Dont ne sav. que le hongr.		Német Allemands	Ebből csak németül tud Dont ne sav. que l'allemand.		Oláh Roumains	Ebből csak oláhlul tud Dont ne savaiant que le roumain		
		számszerint nombres	o/o		számszerint nombres	o/o		számszerint nombres	o/o	
<i>Ville de — Nagyvárad város.</i>										
1880	27.189	17.813	65.5	1.253	209	16.7	2.067	513	24.8	
1910	58.421	43.490	74.4	1.416	251	17.7	3.604	873	24.2	
<i>Ville de — Kolozsvár város.</i>										
1880 ¹⁾	23.573	14.761	62.6	1.466	283	19.3	3.950	2.136	54.1	
1910	50.704	33.411	65.9	1.676	207	12.3	7.562	956	12.6	

¹⁾ Felekkel, de Kolozsmonostor nélkül. — *Y compris Felek, mais sans Kolozsmonostor.*

f) Magyar—német—oláh—horvát-szerb. — Hongrois—allemand—roumain—croate-serbe.

Év Année	Magyar Hongrois	Ebből csak magyarul tud Dont ne savaiant que le hongrois		Német Allemands	Ebből csak németül tud Dont ne savaiant que l'allemand		Oláh Roumains	Ebből csak oláhlul tud Dont ne savaiant que le roumain		Horvát-szerb Croates-Serbes	Ebből csak horvát-szerbül tud Dont ne savaiant que le croate-serbe	
		számszerint nombres	o/o		számszerint nombres	o/o		számszerint nombres	o/o		számszerint nombres	o/o
<i>Ville de — Arad város.</i>												
1880	20.516	11.125	54.2	5.618	1.770	31.5	6.613	4.110	62.1	1.742	37.0	21.2
1910	46.085	27.287	59.2	4.365	734	16.8	10.279	3.054	29.7	1.848	27.8	15.0
<i>Ville de — Temesvár város.</i>												
1880 ¹⁾	7.480	1.950	26.1	19.071	9.538	50.0	3.403	1.347	39.6	1.752	24.3	13.9
1910	28.552	9.522	33.4	31.644	9.896	31.3	7.566	2.721	36.0	3.630	88.3	24.3

¹⁾ Mehala nélkül. — *Sans Mehala.*

g) Magyar—horvát-szerb. — Hongrois—croate-serbe.

Év — Année	Magyar Hongrois	Ebből csak magyarul tud Dont ne savaiant que le hongrois		Horvát-szerb Croates-Serbes	Ebből csak horvát-szerbül tud Dont ne sav. que le croate-serbe	
		számszerint nombres	o/o		számszerint nombres	o/o
<i>Comitat — Zala vm.</i>						
1880	261.662	237.910	90.9	70.575	65.502	92.8
1910	347.167	317.374	91.4	91.965	70.145	76.3

h) Magyar—német—horvát-szerb. — Hongrois—allemand—croate-serbe.

Év Année	Magyar Hongrois	Ebből csak magyarul tud Dont ne sav. que le hongr.		Német Allemands	Ebből csak németül tud Dont ne sav. que l'allemand.		Horvát-szerb Croates-Serbes	Ebből csak horvát-szerbül tud Dont ne savaiant que le croate serbe	
		számszerint nombres	o/o		számszerint nombres	o/o		számszerint nombres	o/o
<i>Ville de — Újvidék város.</i>									
1880	5.736	2.481	43.3	5.353	2.231	41.7	9.127	6.996	76.7
1910	13.343	5.787	43.4	5.918	1.255	21.2	12.215	8.174	66.9
<i>Ville de — Versec város.</i>									
1880	1.005	277	27.6	12.839	9.932	77.4	7.681	4.880	63.5
1910	3.890	1.353	34.8	13.556	6.970	51.4	8.640	5.267	61.0

A folyamat itt is ugyanaz. A csak magyarul tudók aránya a vármegyékben alig változott, a városokban ellenben többnyire növekedett, jelölül annak, hogy az a magyarosodási folyamat, amelyet a magyar népszámlálások évtizedről évtizedre kimutattak, reális alappal bír és a valóságnak megfelel, mert hiszen nemcsak a magyarok aránya növekedett, hanem közöttük azoké is, akik nem is beszéltek más

nyelven, mint magyarul. A nem magyar anyanyelvűeknél viszont majdnem kivétel nélkül csökkénést látunk a csak anyanyelvükön beszélők arányában. Csupán a pozsonyi tótoknál mutatkozik kis növekvés, azonkívül a temesvári szerbeknél. Ez utóbbit azonban megmagyarázza az a körülmény, hogy 1880 óta a szomszédos Mehala község csatoltatott Temesvárhoz, amelynek aránylag sok szerb lakosa van, azonkívül 1910-ben viszonylag sok szerb katona is állomásozott Temesvárott.

Míg a csak anyanyelvükön tudókra vonatkozó adatok teljesen pontosak és összehasonlíthatók, addig a kölcsönös nyelvtu-

10. A kölcsönös nyelvtudás fejlődése a magyarok és a németek között Sopron és Pécs városban és Tolna vármegyében 1880-tól 1920-ig.

Développement, de 1880 à 1920, de la connaissance mutuelle de langue, parmi les Hongrois et les Allemands, à Sopron, à Pécs et dans le comitat Tolna.

Év Année	Ma- gyar Hon- grois	Ebből németül tud Dont savaient l'allemand		Né- met Alle- mands	Ebből magyarul tud Dont savaient le hongrois	
		szám sz. nombre	%		szám sz. nombre	%
<i>Ville de — Sopron város¹⁾</i>						
1880 . . .	4 877	(3.074)	(63.0)	17 151	4.493	26.3
1890 . . .	8.104	(4.470)	(55.2)	17.390	5.435	31.3
1900 . . .	13 540	(6.964)	(51.4)	17.924	7 252	40.5
1910 . . .	15 022	7 971	53.1	17.318	9.412	54.3
1920 . . .	17.166	9.388	54.7	16.911	10.504	62.1
<i>Ville de — Pécs város¹⁾</i>						
1880 . . .	21.067	(9.776)	(46.4)	5.252	2.275	43.3
1890 . . .	25 268	(11 755)	(46.5)	6 508	3 679	56.5
1900 . . .	33.951	(14 723)	(43.3)	7.717	5 292	68.6
1910 . . .	41.622	15.880	38.1	6 356	4.777	75.1
1920 . . .	40.655	13.990	34.4	5.034	4 330	86.1
<i>Comitat — Tolna vármegye.¹⁾</i>						
1880 . . .	156 570	(11 278)	(7.3)	5 549	19.672	26.0
1890 . . .	169 346	22.356	(13.2)	80 113	24 706	30.8
1900 . . .	172 967	(26.083)	(15.1)	77 293	32 243	41.7
1910 . . .	189 52	27 618	(14.6)	74.376	37.093	49.9
1920 . . .	185.974	(24 932)	(13.4)	75.243	44.746	59.5

¹⁾ A magyarok közül németül tudókra vonatkozó 1880—1900. évi adatok nem egészen teljesek, minthogy ezekben az években csak a magyarok kívül első helyen megnevezett nyelv dolgoztatott fel, ezenkívül Tolna vármegye 1920. évi adata szintén csak kiszámított adat.

Les chiffres de 1880—1900 n'ayant été dépouillés que pour les langues déclarées en premier lieu en dehors du hongrois, les données relatives aux Hongrois sachant l'allemand ne sont pas tout à fait complètes. Pour le comitat Tolna, les chiffres de 1920 ne sont que des données calculées.

dásra vonatkozó adatok, mint már többször említettük, csak 1910 óta teljesen kifogástalanok. Mindazonáltal olyan törvényhatóságokban, amelyekben a magyar nyelv csak a némettel áll szemben, az 1910 előtti adatok is igen közel járnak a valósághoz, mert hiszen itt majdnem kivétel nélkül a német nyelv volt, mint beszélt nyelv első helyen megnevezve. Az adatokat Sopron és Pécs városról és Tolna megyéről a 10. számú táblázaton mutatjuk be.

Tolna vármegyénél 1920-ról hiányzik a pontos adat a németül is beszélő magyarokról, mert 1920-ban költségkímélés okából csak azokban a községekben és városokban dolgoztattak fel a teljes nyelvtudásra vonatkozó adatok, amelyekben a magyaron kívül valamely nemzetiség jelentékenyebb számban van. S így a tolnavármegyei tiszta magyar községek ilyen irányban nem dolgoztatván fel, a megyei eredmény is hiányzik, amit azonban hozzávetőlegesen pótolni lehet a csak magyarul tudó magyarok számának ismerete alapján.

Ami a táblából levonható tanulságokat illeti, látjuk azt, hogy a két városban a magyarok közül németül tudók száma 1880-hoz képest csökkent, Pécsnél szinte következetesen. Tolna megyében 1900-ig emelkedő tendencia mutatkozott, azóta csökken a németül tudók aránya.

A másik oldalon a magyarul tudó németek rovatában mindenütt szinte rohamos növekvést látunk. Az arányszámok 40 év alatt legalább is kétszeresre növekedtek, bizonyosságul annak, hogy a magyar nyelv ismerete sokkal nagyobb mértékben terjedt a németek között, mint a német nyelv ismerete a magyarok között, bár az abszolút számok 1880-hoz képest itt is növekedtek.

Sajnos, a többi törvényhatóságról, amelyekben a magyar nyelv a némettel együtt, vagy a németen kívül más nyelvvel, vagy nyelvekkel áll szemben, hasonló pontos összeállítást nem tudunk készíteni, mert ezeknél a beszélt nyelvnek második helyen való megnevezése erősen érezteti hatását. Példaképpen felhozzuk azt, hogy Pozsony városban a magyarok közül németül tudók aránya 1880-tól 1910-ig 70.3%-ról fokozatosan lecsökkent 59.5%-ra. Ellenben a magyarok közül tótul tudóké 1880-ban 8.0, 1890-ben 6.3, 1900-ban 7.6% volt, 1910-ben pedig az arányszám egyszerre felugrott 27.9%-ra, ami tisztán csak annak a következménye, hogy ebben az évben a második helyen megnevezett tót nyelv ismerete is fel-

dolgozásra került. Kassán, ahol a tótok mindig számosabban voltak, mint a németek és ahol ennek következtében a tót nyelv, mint beszélt nyelv sűrűbben volt első helyen megnevezve, a különbség már nem ilyen nagy a két nyelvtudás között, bár az ugrás 1900-ról 1910-re itt is látható. A német nyelvtudás aránya ugyanis a magyarok között a négy népszámlálás szerint 45·5, 40·2, 32·1 és 28·8%, a tót nyelvtudásé ellenben 29·1, 30·3, 32·4, 41·6.

Hasonló folyamat mutatkozik a német és az oláh nyelvtudás tekintetében Kolozsvárott, Aradon, Temesvárott stb., a német

és a horvát-szerb nyelvtudás tekintetében pedig Újvidéken, Versecen stb.¹⁾

Az anyanyelv és nyelvismeret törvényhatóságok szerint is megvan a magyar statisztikában. Sőt maga az anyanyelv és a magyarul tudás nagyobb korosztályok szerint még községenként is rendelkezésre áll. Alább közlünk egy táblát Sopron városáról, amely 1890-től 1920-ig korcsoportonként közli a magyarok és németek kölcsönös nyelvtudására vonatkozó adatokat. Helykimélés szempontjából azonban csak az arányszámokat közöljük. (L. a 11. számú táblát.)

11. Magyarok és németek kölcsönös nyelvtudása korcsoportonként Sopron városban 1890-től 1920-ig.
Connaissance mutuelle de langue des Hongrois et des Allemands à Sopron, de 1890 à 1920, par groupes d'âges.

Korcsoport — <i>Groupes d'âges</i>		A magyarok közül németül tud % -ban <i>Des Hongrois, savaient l'allemand, %</i>				A németek közül magyarul tud % -ban <i>Des Allemands, savaient le hongrois, %</i>			
1890	1900—1920	1890	1900	1910	1920	1890	1900	1910	1920
0—2	0—3	4·3	2·8	12·7	(7·7)	1·3	2·4	3·7	2·5
3—5	3—5	36·4	26·4	20·2	(19·6)	7·0	12·6	15·8	20·0
6—10	6—11	73·2	62·7	47·7	(46·6)	18·7	43·1	69·1	63·0
11—15	12—14	58·6	63·6	58·3	(63·8)	44·3	60·0	80·6	75·3
16—20	15—19	54·2	55·6	57·1	(64·7)	45·3	60·5	76·6	84·8
21—30	20—29	45·6	42·3	47·4	(48·5)	40·8	49·9	64·9	80·5
31—40	30—39	65·2	61·8	67·9	(69·3)	41·9	45·2	63·3	73·2
41—50	40—49	73·8	68·8	68·8	(71·6)	34·9	40·3	52·6	59·9
51—60	50—59	68·3	70·1	72·5	(76·8)	29·6	36·8	47·5	52·0
	60—69		73·1	72·7	(78·4)		31·7	44·9	51·2
	70—79		81·7	63·0	(68·4)		28·9	33·2	39·2
61—	80—89	80·6	73·9	65·5	(71·4)	25·0	23·5	29·0	32·0
	90—99		—	100·0	(75·0)		33·3	15·8	44·4
	100—		—	—	—		—	—	—
Összesen — <i>Total</i>		55·2	51·4	53·1	54·7	31·3	40·5	54·3	62·1

Azokat a folyamatokat és elváltozásokat, amelyeket eddigi adataink mutattak, a korcsoportok szerint részletezett adatok még jobban megvilágítják. Látjuk, hogy a németül is tudó magyarok aránya korcsoportok szerint is alig változik egyik népszámlálásról a másikra, viszont az a fokozatos fejlődés, amely a németek közül magyarul tudóknál mutatkozik, a korcsoportok szerint részletezett adatok világánál még nyilvánvalóbb. Majdnem minden korcsoportban fokozatosan mutatkozik a javulás, csak a 90 éven felülieknél változnak erősebben a számok, minek azonban a számok alacsony volta következtében nincs semmi jelentősége.

Ugyanazon ok miatt, ami az összehason-

lítást megnehezíti, más törvényhatóságokról, ahol más nyelvek állanak egymással szemben, nem lehet több évtizedről hasonlóan az adatokat összefoglalni; adjuk azonban az 1910. évi adatokat a kölcsönös nyelvtudásról Pozsony városról, ahol a magyar, német és a tót, továbbá Temesvár városról, ahol a magyar, német, oláh és horvát-szerb nyelv áll egymással szemben. (L. a 12. sz. táblát.)

Kicsiben ezek az adatok is azt mutatják, amit az országos tábla is mutatott, hogy a magyarok közül idegen nyelvet tudók inkább a magasabb korcsoportokban vannak, míg a nem magyar anyanyelvűek közül magyarul tudók inkább a fiatalabb korosztályokban. S amennyiben egyik nyelvtudás erősebb a másiknál, ez a jelenség korcsoportonként is következetesen mutatkozik. Pl. Pozsonyban a magyarok közül

¹⁾ Az 1910. évre vonatkozó adatok percentuálisan is közölve vannak törvényhatóságokint a Magyar Statisztikai Közlemények, Új sor. 64. kötetében, a 162. lapon.

12. A kölcsönös nyelvtudás adatai 1910-ben korcsoportonként Pozsonyban és Temesvárott.

Connaissance mutuelle de langue en 1910 à Pozsony et à Temesvár, par groupes d'âges.

Korcsoport Groupes d'âges	A magyarok Des Hongrois		A németek Des Allemands	A tótok Des Slovaques	A magyarok Des Hongrois			A németek Des Allemands	Az oláhok Des Roumains	A horvát-szerbek Des Croates-Serbes
	k ö z ü l — s a v a i e n t									
	németül l'allemand	tótul le slovaque	magyarul le hongrois	németül l'allemand	oláhul le roumain	horvát-szerbül le croate-serbe	m a g y a r u l le hongrois			
	t u d									
s z á z a l é k b a n — e n %										
	Ville de — Pozsony város				Ville de — Temesvár város					
— 3	5·0	0·3	2·4	1·8	5·2	0·1	0·1	3·2	1·0	3·7
3—5	25·7	4·3	14·0	16·5	25·8	0·7	0·4	24·7	13·6	26·4
6—11	59·5	10·8	67·6	61·2	58·1	3·0	1·0	80·0	50·5	66·1
12—14	69·9	19·0	82·5	67·4	66·3	18·2	3·0	89·5	76·0	64·7
15—19	62·5	25·3	75·4	64·2	70·2	14·3	6·2	89·7	76·5	69·7
20—29	58·8	32·4	65·8	42·8	64·7	20·6	11·0	76·4	41·6	49·8
30—39	69·7	46·6	56·3	47·2	73·6	29·6	13·5	69·5	53·7	66·4
40—49	75·4	42·4	43·6	32·0	74·8	30·1	15·8	61·0	42·8	29·4
50—59	77·7	42·7	37·2	28·5	74·9	34·6	18·7	49·5	28·7	29·5
60—69	73·1	28·7	32·2	20·5	70·9	34·1	17·6	36·7	22·2	28·4
70—79	73·5	41·6	25·0	24·3	75·7	38·5	22·5	35·1	18·2	14·9
80—89	74·3	32·9	23·5	11·1	78·4	33·8	14·9	29·9	30·6	29·0
90—99	28·6	28·6	22·2	—	100·0	25·0	—	40·0	25·0	—
100—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Összesen : Total	59·5	27·9	60·4	41·1	62·1	19·1	9·1	55·2	43·6	47·6

több mint kétszerannyian tudnak németül, mint tótul. Ez a szabály minden korcsoportban feltalálható, Temesvárott legtöbben tudnak a magyarok közül németül, csak harmadrész annyian oláhul s csak hatod-rész annyian horvát-szerbül, ez a sorrend szintén — bár természetesen nem ugyanilyen arányokban — minden egyes korcsoportban következetesen mutatkozik. Viszont Pozsonyban a németek magyar nyelvtudása intenzívebb, mint a tótoké; egy korcsoport kivételével ugyanezt mutatják a korcsoportok szerint részletezett adatok. Temesvárott szintén a németek közül tudnak legtöbben magyarul, kevesebben a szerb-horvátok, még kevesebben az oláhok közül. A németiség korcsoportonként is megtartja első helyét, csupán a szerb-horvátok és oláhok arányszáma váltakozik, minthogy a kettő magyar nyelvtudása között csekély különbség van. Az anyag bősege módot adna még számos hasonló tábla bemutatására.¹⁾

Fentebb már rámutattunk arra, hogy a vallásnak az anyanyelvvel és a nyelvtudással való kombinációja a nemzetiségi statisztikának

milyen érdekes részleteibe enged bepillantást s azokon a gyakorlati előnyökön kívül, amelyeket e kombináció nyújt, milyen erős támasza szintén a nemzetiségi statisztika pontosságának. Még jobban beigazolódnak ezek, ha kisebb területi egységek, vármegyék, vagy éppen városok és községek szerint vizsgáljuk meg ezeket az adatokat. Alább a már említett három törvényhatóságról, melyek között két város is van, közöljük a szóbanforgó adatokat, még pedig az abszolútszámokat is, hogy a fejlődés menete jobban megfigyelhető legyen. (L. 13. tábla.)

A magyarok német nyelvtudása tekintetében látjuk, hogy a felekezetek sorrendje tökéletesen ugyanaz s ott, ahol a német nyelvtudás visszafejlődőben van, mint pl. Pécsen és Tolna megyében, ez a folyamat valamennyi vallásfelekezetnél egyformán mutatkozik, annak jeléül, hogy ez a folyamat a népesség minden rétegére kiterjedő. Ugyanilyen általános a folyamat, de ellenkező irányban a németek magyar nyelvtudásánál, ahol azt látjuk, hogy kivétel nélkül minden számbavehető felekezetnél fokozatosan növekedett a magyarul tudók aránya.

¹⁾ Az abszolút számokat bárki megtalálhatja a Magyar Statisztikai Közlemények Új sor. 61. kötetében.

13. A magyarok és a németek kölcsönös nyelvtudása vallásfelekezetek szerint az 1900–1920. években.

Connaissance mutuelle de langue des Hongrois et des Allemands en 1900–1920, suivant les cultes.

Vallás- felekezet <i>Cultes</i>	Magyar <i>Hongrois</i>			A magyarok közül németül tud <i>Hongrois sachant l'allemand</i>						Német <i>Allemands</i>			A németek közül magyarul tud <i>Allemands sachant le hongrois</i>					
				szám sz. — nombres			%						szám sz. — nombres			%		
	1900	1910	1920	1900	1910	1920	1900	1910	1920	1900	1910	1920	1900	1910	1920	1900	1910	1920
<i>Ville de — Soron város.</i>																		
Római kath. <i>Cath. r.</i>	9.680	10.978	12.476	4.488	5.337	6.048	46.4	48.7	48.5	9.840	9.289	8.898	3.609	4.675	5.042	36.7	50.3	56.7
Ág. hitv. ev. <i>Luth.</i>	2.209	2.310	2.536	1.305	1.508	1.767	59.1	65.3	69.7	6.960	7.056	7.135	3.112	4.118	4.871	44.7	58.4	68.3
Izraelita — <i>Isr.</i>	1.316	1.329	1.633	1.047	995	1.375	79.6	74.9	84.2	1.108	912	836	525	578	566	47.4	63.4	67.7
Egyéb — <i>Autres</i>	335	405	521	124	131	193	37.0	32.3	38.0	16	61	42	6	41	25	37.5	67.2	59.5
Összesen: <i>Total :</i>	13.540	15.022	17.166	6.964	7.971	9.388	51.4	53.7	54.7	17.924	17.318	16.911	7.252	9.412	10.504	40.5	54.3	62.1
<i>Ville de — Pécs város.</i>																		
Római kath. <i>Cath. r.</i>	28.243	34.776	33.449	11.447	12.392	10.428	40.6	35.6	31.2	6.856	5.702	4.463	4.705	4.267	3.874	68.6	74.8	86.8
Református <i>Calv.</i>	1.332	2.098	2.174	331	358	349	24.9	17.1	16.1	114	67	38	82	48	33	71.9	71.6	86.8
Ág. hitv. ev. <i>Luth.</i>	569	797	719	336	437	367	59.0	54.8	51.0	462	361	334	304	289	286	65.8	80.1	85.6
Izraelita — <i>Isr.</i>	3.704	3.790	4.109	2.565	2.600	2.774	69.3	68.6	67.5	250	193	148	182	153	106	72.8	79.3	71.6
Egyéb — <i>Autres</i>	111	167	204	44	93	72	39.6	55.7	35.3	35	33	51	19	20	31	54.3	60.6	60.8
Összesen: <i>Total :</i>	33.959	41.628	40.655	14.723	15.880	13.990	43.3	38.1	34.4	7.717	6.356	5.034	5.292	4.777	4.330	68.6	75.2	86.0
<i>Comitat — Tolna vármegye.</i>																		
Római kath. <i>Cath. r.</i>	123.652	138.885	139.783	17.258	19.053	(17.668)	14.0	13.7	(12.7)	46.729	44.891	46.817	20.196	23.258	29.190	43.2	51.8	62.3
Református <i>Calv.</i>	33.925	34.302	31.951	1.580	1.286	(1.483)	4.7	3.8	(4.6)	5.201	5.193	4.767	2.073	2.394	2.711	39.9	46.1	56.8
Ág. hitv. ev. <i>Luth.</i>	8.061	8.722	7.919	2.469	2.656	(2.323)	30.6	30.5	(29.3)	23.760	23.218	22.770	8.841	10.621	12.187	37.2	45.7	53.5
Izraelita — <i>Isr.</i>	6.896	7.177	5.701	4.719	4.530	(3.334)	63.4	63.1	(58.5)	1.519	972	672	1.092	765	530	71.9	78.7	78.9
Egyéb — <i>Autres</i>	433	435	620	57	93	(124)	13.2	21.4	(20.0)	84	102	217	41	55	129	48.8	53.9	59.4
Összesen: <i>Total :</i>	172.967	189.521	185.974	26.033	27.618	(24.932)	15.1	14.6	(13.4)	77.293	74.376	75.243	32.243	37.093	44.746	41.7	49.9	59.5

Több évre visszamenő ilyen összeállítást, sajnos, ismét nem tudunk produkálni olyan városokról és vármegyékről, amelyekben a magyaron és németen kívül harmadik, vagy negyedik nemzetiség is van jelentékeny számban, mert az 1910 előtti adatok feldolgozás tévedése folytán itt is alkalmatlanok az összehasonlításra. Adjuk mégis az előbb is közölt két városnak, Pozsonynak és Temesvárnak idevonatkozó adatait, 1910-ről. (L. 14. tábla.)

Mindenesetre sokat nyernének ezek az adatok értékben, ha akár az 1900. évi, akár 1920. évi adatokkal összehasonlíthatók lennének. De így önmagukban is érdekes tanulságokkal szolgálnak. Németül például mindkét városban legkevésbé tudnak a református vallású magyarok közül és legfőképpen a magyar anyanyelvű izraeliták közül részben azért, mert ezekben a városokban a zsidóság csak a legutóbbi időkben magyarosodott meg, részben mert a német nyelvnek jelentékeny szerepe lévén a ke-

reskedelemben, a zsidók, kik főképpen kereskedelemmel foglalkoznak, leginkább rá vannak szorulva e nyelv tudására. Az ágostaiaknak, római katolikusoknak és reformátusoknak mindkét városban ugyanaz a sorrendje van német nyelvtudás tekintetében. Pozsonyban a magyarok tót nyelvtudásánál már egészen más a felekezetek sorrendje, itt sok függ attól, hogy mennyi az illető felekezetben a tót anyanyelvű, vagy a tót vidékről származó magyar. Ugyanezt lehet mondani a temesvári magyarok oláh és szerb-horvát nyelvtudásáról. Itt a hivatalos egyházi nyelvnek is befolyása van; így pl. a görög katolikus és görög keleti vallású magyarok között aránylag sok az oláhu, illetőleg szerbül tudó.

A nem magyar anyanyelvűek magyar nyelvtudása tekintetében már nem ilyen nagyok a szélsőségek. Itt az arányszámokat természetesen a legnagyobb felekezet dönti el.

14. A nemzetiségek kölcsönös nyelvtudása 1910-ben, vallásfelekezetek szerint Pozsonyban és Temesváron.

Connaissance mutuelle de langue des nationalités de Pozsony et de Temesvár en 1910, suivant les cultes.

Vallásfelekezetek <i>Cultes</i>	Magyar Hongrois	Ebből — Dont sachant				Német Allemands	Ebből ma- gyarul tud Dont sachant le hongrois		Tót Slovaques	Ebből ma- gyarul tud Dont sachant le hongrois			
		németül <i>l'allemand</i>		tótul <i>le slovaque</i>			sz. sz. nombre	o/0		sz. sz. nombre	o/0	sz. sz. nombre	o/0
		t u d											
Ville de — Pozsony város.													
Róm. kath. — <i>Cath. r.</i>	23 585	13.161	55 8	7.166	30 4	23.445	11 188	47 7	10.403	4.180	40 2		
Református — <i>Calviniste</i>	1 303	557	42 7	159	12 2	126	50	39 7	37	28	75 7		
Ag. hív. ev. — <i>Luthérien</i>	2 49 9	1 764	70 8	665	26 7	5 288	3 0 0	57 1	1 129	510	45 2		
Izraelita — <i>Israélite</i>	4 217	3 340	79 2	842	20 0	3 865	2 248	58 2	86	64	74 4		
Egyéb — <i>Autres</i>	108	45	41 7	24	22 2	66	32	48 5	18	15	83 3		
Összesen: — <i>Total</i> :	31 705	18.86	59 5	8 856	27 9	32 790	16 538	50 4	11.67	4.797	41 1		

Vallásfelekezet <i>Cultes</i>	Magyar Hongrois	Ebből — Dont sachant						Német Allemands	Ebből ma- gyarul tud Dont sachant le hongrois		Oláh Roumains	Ebből ma- gyarul tud Dont sachant le hongrois		Horvát-szerb Croates Serbe	Ebből ma- gyarul tud Dont sachant le hongrois			
		németül <i>l'allemand</i>		oláhul <i>leroumain</i>		horvát- szerbül - le <i>croate-se-be</i>			sz. sz. nombre	o/0		sz. sz. nombre	o/0		sz. sz. nombre	o/0	sz. sz. nombre	o/0
		t u d																
Ville de — Temesvár város.																		
Róm. k. — <i>Cath. r.</i>	19.399	11.821	60 9	3.536	18 2	1 806	9 3	28.045	17.400	62 0	1 9	94	67 6	225	134	59 6		
Gör. k. — <i>Cath. gr.</i>	208	96	46 2	69	33 2	14	6 7	58	40	69 0	36	251	69 3	5	39	67 2		
Ref — <i>Culv.</i>	3.363	1.414	42 1	615	18 3	229	6 8	133	90	67 7	2	1	50 0	3	3	100 0		
Ag. h. ev. — <i>Luth.</i>	665	441	66 8	111	16 7	47	7 1	853	552	64 7	2	2	100 0	1	1	100 0		
Gör. kel. — <i>Gr.-or.</i>	451	287	63 6	231	51 2	108	23 9	276	171	62 0	7.034	2.942	41 8	3.335	1.546	46 4		
Izraelita — <i>Isr.</i>	4.396	3 628	82 5	874	19 9	403	9 2	2.261	1.691	74 8	4	2	50 0	3	1	33 3		
Egyéb — <i>Autres</i>	70	46	65 7	1	18 6	4	5 7	18	12	66 7	23	8	34 8	5	3	60 0		
Össz.: — <i>Total</i> :	28.552	17.736	62 1	5.449	19 1	2.611	9 1	31.644	19.956	63 1	7 5	63.300	43 6	1.63	1.727	47 6		

A szóbanforgó adatok 1910-ről szintén minden egyes községről megvannak,¹⁾ 1920-ról azonban Magyarország mai területén csak a jelentékenyebb számú nem magyar nemzetiséget magában foglaló községekről dolgoztattak fel.

A foglalkozásnak az anyanyelvvél és nyelvtudással való kombinációja igen érdekes jelenségekre mutat rá s e mellett, ha az adatok több évről rendelkezésre állnak, szintén erős érvelést és biztosítékot szolgáltat a nemzetiségi statisztika hitelességéhez. Természetesen itt már óriási apparátusra lenne szükség, ha ezeket a kombinatív adatokat községről községre ki akarnánk deríteni. A magyar statisztika is ennél fogva csak arra szorítkozott, hogy törvényhatóságoként eszközölte ezeket a kombinációkat, de itt azután nemcsak a foglalkozási főcsoportokat, hanem az alcsoport-

ok nagy részét is kombinálta az anyanyelvvél, a nyelvtudásból pedig kimutatta a csak magyarul tudók és a nem magyarok közül magyarul tudók számát.²⁾ Itt helykímélés szempontjából csak három városi törvényhatóságnak: Sopronnak, Pozsonynak és Temesvárnak adatait közöljük, még pedig Sopronét három, az utóbbiakét két népszámlálásról, 1920-as adatok itt hiányozván. (L. 15. tábla.)

Ezek a táblázatok még érdekesebb bepillantást engednek az egyes városok lakosságának struktúrájába. Látjuk, hogy pl. Sopronban az östermeléssel foglalkozóknak (többnyire szőlőművelők) még most is több mint 90%-a német nyelvű. Az ipar-forgalom is, bár magyarosodik, de még mindig többségében német. Legkedvezőbb a magyarság aránya az értel-

¹⁾ Törvényhatóságoként megtalálhatók a Magyar Statisztikai Közlemények. Új sor. 61. kötetében.

²⁾ 1900-ról és 1910-ről ezek az adatok arányszámokban megtalálhatók a Magyar Statisztikai Közlemények. Új sor. 64. kötetében a 285. és a következő lapon.

15. A nemzetiségek aránya és a nyelvtudás adatai Sopronban, Pozsonyban és Temesvárott foglalkozások szerint. — *Proportion des nationalités et données de la connaissance de langue, suivant les professions, à Sopron, à Pozsony et à Temesvár.*

Foglalkozási főcsoport <i>Groupes de professions</i>	É v <i>Année</i>	Keresők száma <i>Nombre de la population active</i>	Ebből — <i>Dont</i>		A magyarok közül csak magyarul tudó) — <i>Hongrois ne sachant que le hongrois 1)</i>	A nem magyarok <i>Des non Hongrois</i>	Az összes keresők <i>De toute la popul. active</i>
			magyar <i>Hongrois</i>	német <i>Allemands</i>			
s z á z a l é k b a n — e n %							
<i>Ville de — Sopron város.</i>							
I. Östermelés — <i>Product. du sol</i>	1900	2.310	6·9	91·8	—	44·5	48·3
	1910	2.226	7·9	90·4	35·8	63·5	66·4
	1920	2.617	7·5	90·6	26·9	74·1	76·0
II. Bányászat, ipar és forgalom — <i>Mines, industrie, commerce, etc.</i>	1900	6.285	35·5	65·1	—	47·5	66·2
	1910	7.040	40·3	52·8	26·9	64·7	78·9
	1920	7.401	43·0	53·0	24·1	68·8	82·2
III. Közszolgálat és szabadfoglalkozások — <i>Services publ. et professions libérales</i>	1900	1.284	69·7	26·6	—	59·1	87·6
	1910	1.479	73·4	23·8	21·1	75·6	93·5
	1920	1.925	75·6	22·8	23·2	79·1	94·9
IV. Véderő — <i>Défense nationale</i>	1900	2.850	62·1	22·6	—	40·2	77·4
	1910	2.335	61·2	24·8	70·2	61·0	84·8
	1920	1.942	89·6	9·2	74·0	94·5	99·4
V. Különböző ágbeli és k. m. n. napszámosok — <i>Journaliers de différentes branches, spéc. non dénom.</i>	1900	472	12·3	81·1	—	17·4	27·5
	1910	318	16·4	81·8	36·5	48·9	57·2
	1920	336	22·3	75·3	34·7	66·3	73·8
VI. Tőkések és nyugdíjasok — <i>Capitalistes et retraités</i>	1900	L. a VII. csoportban —	<i>Dans le groupe VII.</i>				
	1910	958	33·7	62·8	17·3	51·5	67·9
	1920	1.034	50·6	46·8	34·6	64·0	82·2
VII. Egyéb és ismeretlen foglalkozásúak — <i>Autres et professions inconn.</i>	1900	1.088	32·4	63·6	—	38·3	58·3
	1910	426	49·1	44·8	48·8	47·0	73·0
	1920	441	49·7	45·1	62·6	60·8	80·3
VIII. Házi cselédek — <i>Domestiques</i>	1900	1.953	65·6	22·4	—	32·3	76·7
	1910	1.678	65·3	24·8	72·8	50·3	82·7
	1920	1.356	48·3	29·4	60·8	60·1	79·4
Összesen — <i>Total</i>	1900	16.242	41·6	49·8	—	43·4	65·8
	1910	16.460	43·8	49·9	42·1	61·8	78·6
	1920	17.052	47·2	48·4	39·6	70·1	84·2

Foglalkozási főcsoport <i>Groupes de professions</i>	É v <i>Année</i>	Keresők száma <i>Nombre de la population active</i>	Ebből — <i>Dont</i>				A magyarok közül csak magyarul tudó) — <i>Hongrois ne sachant que le hongrois 1)</i>	A nem magyarok <i>Des non Hongrois</i>	Az összes keresők <i>De toute la popul. active</i>
			magyar <i>Hongrois</i>	német <i>Allemands</i>	tót <i>Slováques</i>	k ö z ü l			
s z á z a l é k b a n — e n %									
<i>Ville de — Pozsony város.</i>									
I. Östermelés — <i>Product. du sol</i>	1900	1.381	15·7	60·3	20·2	—	47·6	57·3	
	1910	1.391	26·4	50·5	19·1	40·3	56·0	67·5	
II. Bányászat, ipar és forgalom — <i>Mines, industrie, commerce, etc.</i>	1900	17.506	23·8	55·6	16·7	—	37·7	52·5	
	1910	23.890	33·3	47·6	15·9	24·8	54·0	69·4	
III. Közszolgálat és szabadfoglalkozások — <i>Services publ. et professions libérales</i>	1900	2.544	56·7	31·1	8·1	—	50·7	78·7	
	1910	3.154	65·4	21·8	8·9	13·0	59·9	86·1	
IV. Véderő — <i>Défense nationale</i>	1900	4.330	31·4	25·4	39·5	—	27·3	50·1	
	1910	4.764	35·6	21·5	39·0	47·1	34·9	58·1	
V. Különböző ágbeli és k. m. n. napszámosok — <i>Journaliers de différentes branches, spécial. non dénommés</i>	1900	1.680	13·6	45·9	37·6	—	16·8	27·6	
	1910	847	23·3	41·4	33·8	47·7	32·0	47·8	
VI. Tőkések és nyugdíjasok — <i>Capitalistes et retraités</i>	1900	L. a VII. csoportban —	<i>Dans le groupe VII.</i>						
	1910	2.339	38·0	54·6	4·5	7·4	45·7	66·3	
VII. Egyéb és ismeretlen foglalkozásúak — <i>Autres et professions inconn.</i>	1900	3.171	25·4	60·9	11·5	—	28·8	46·9	
	1910	1.050	34·1	39·1	24·0	32·1	34·2	56·7	
VIII. Házi cselédek — <i>Domestiques</i>	1900	4.237	46·7	26·3	22·5	—	38·5	67·2	
	1910	4.400	55·3	21·7	19·1	59·2	52·4	78·7	
Összesen — <i>Total</i>	1900	34.849	29·2	46·7	20·3	—	35·4	54·3	
	1910	41.835	38·1	40·1	18·4	30·8	50·4	69·3	

1) A magyarok közül csak magyarul tudók számáról 1900-ban nincsenek adatok. — *Pour 1900, on n'a pas de données sur le nombre des Hongrois ne sachant que le hongrois.*

Foglalkozási főcsoport <i>Groupes de professions</i>		Év — Année	Keresők száma <i>Population active</i>	Ebből — Dont						A magyarok közül csak magyarul tudók <i>Des Hongrois, ne sachant que le hongrois¹⁾</i>	A nem magyarok közül — <i>Des non Hongrois</i>	Az összes keresők közül — <i>De toute la pop. active</i>
				magyar <i>Hongrois</i>	német <i>Allemands</i>	oláh <i>Roumains</i>	horvát-szorb <i>Croates-Serbes</i>	A magyarok közül csak magyarul tudók <i>Des Hongrois, ne sachant que le hongrois¹⁾</i>				
s z á z a l é k b a n — en %												
Ville de — Temesvár város.												
I. Őstermelés — <i>Product. du sol</i>	1900	561	23·5	44·4	20·9	8·9	—	31·2	47·4			
	1910	1.310	21·2	33·9	34·0	5·7	34·5	36·9	50·3			
II. Bányászat, ipar és forgalom — <i>Mines, industrie, commerce, crédit, transports</i>	1900	12.848	34·1	54·9	6·9	3·5	—	59·7	72·8			
	1910	20.681	35·2	47·6	10·1	5·4	18·8	73·4	82·8			
III. Közszolgálat és szabadfoglalkozások — <i>Services publ. et profess. libérales</i>	1900	1.825	61·5	26·4	5·8	4·0	—	81·1	92·7			
	1910	2.848	63·3	22·3	7·7	4·4	16·6	77·5	91·8			
IV. Véderő — <i>Défense nationale</i>	1900	3.409	22·3	40·4	16·8	16·6	—	33·9	48·7			
	1910	4.084	19·9	38·7	22·3	16·7	44·1	41·0	55·2			
V. Különböző ágbeli és k. m. n. napszámosok — <i>Journaliers de diff. branches, spéc. non dénommés</i>	1900	3.043	30·9	50·0	13·5	2·2	—	42·5	60·2			
	1910	3.045	33·8	40·1	19·7	4·4	44·9	51·7	68·0			
VI. Tőkések és nyugdíjasok — <i>Capitalistes et retraités</i>	1900	L. a VII. csoportban —	Voir groupe VII.									
	1910	2.016	33·1	50·2	8·2	6·5	8·2	52·6	68·3			
VII. Egyéb és ismeretlen foglalkozásuk — <i>Autres et de professions inconn.</i>	1900	2.386	28·5	53·2	6·8	5·7	—	43·5	59·6			
	1910	1.233	36·7	43·9	9·8	5·4	36·3	52·4	69·8			
VIII. Házi cselédek — <i>Domestiques</i>	1900	2.959	33·0	61·7	2·4	1·6	—	46·1	63·8			
	1910	2.954	49·7	39·9	5·8	2·1	45·7	66·9	83·3			
Összesen : — Total :	1900	27 031	32·5	51·0	8·6	5·1	—	51·1	67·0			
	1910	38.171	36·2	43·1	12·4	6·3	25·2	63·6	76·8			

¹⁾ A magyarok közül csak magyarul tudók számáról 1900-ban nincsenek adatok. — *Pour 1900, on n'a pas de données sur le nombre des Hongrois ne sachant que le hongrois.*

miség és a katonaság körében, míg a házi cselédek közt, akiknek azelőtt majdnem kétharmada volt magyar, a magyarság aránya most az 50%-ot sem éri el. E most említett csoporttól eltekintve, a többi foglalkozási csoportban majdnem fokozatosan mindenütt tért foglalt a magyarság a németiség rovására. Pozsonyban és Temesvárott is igen nagy különbségeket látunk a nemzetiségek foglalkozás szerinti megoszlásában. A magyarság mind a két városban az értelmiség soraiban foglalja el a legmagasabb arányt; mind a két városban sok volt aránylag a magyar házi cseléd is. A németek főképp az ipar-forgalmat dominálják, Pozsonyban az őstermelést is. A tótok Pozsonyban csak a napszámosok és a katonák között voltak nagyobb arányban, az értelmiségben a 10%-ot sem érték el. Hasonló helyzetet foglaltak el Temesvárott az oláhok, akik különösen Mehala község odacsatolása folytán az őstermelők között foglaltak el tekintélyes arányt, ellenben az értelmiségben mindössze 7·7%-kal szerepeltek. Két, illetőleg három népszámlálásról lévén ezek az adatok egymás mellé állítva, látható, hogy az egybehangzó adatok mennyire megerősítik egymást és ezzel a nemzetiségi statisztika

pontosságát is. Igen meggyőzően mutatják be azt a folyamatot, amely ezekben a városokban végbemegy. A nyelvtudásra vonatkozólag meglevő adatok még csak növelik a többi adatok bizonyító erejét.

Természetesen a foglalkozásra vonatkozó, illetőleg foglalkozással kombinált nemzetiségi adatokat teljes nyelvtudással is fel lehetne dolgozni, az anyag erre vonatkozólag megvan népszámlálási lapokban, ez a további részletes feldolgozás csak idő és pénz kérdése.

A nemzetiségi statisztika további ellenőrzéséül szolgálhatnak azok az adatok, amelyek a születés helyével kombinálják az anyanyelvet és esetleg a nyelvtudást. A magyar statisztika már 1910-ben minden egyes községről, városról készített egy táblát, amelyen a lakosság a születés törvényhatósága szerint van kimutatva és a helybeli születésűek is ki vannak emelve. A születési helyek bizonyos csoportosítása szerint (helybeli, ugyanazon megyebeli, más megyebeli, külföldi stb.), azután a lakosság anyanyelv szerint is feldolgoztatott és a nem magyarok magyarul tudása is külön kiemeltetett. Ilyen módon minden egyes község lakosságának legközelebbi eredetéről bírnak adatokkal és arról is,

hogy a helybeli és a bevándorolt lakosság milyen nyelvi összetételű. Ha ezek az adatok több népszámlálásról megvannak, úgy sok esetben teljes felvilágosítást adnak egy-egy község feltűnően megváltozott nemzetiségi összetételéről, mert beigazolják, hogy a változást főképen más nyelvű népesség bevándorlása okozta. Minthogy a születési hely kérdése is a népszámláláson rendes kérdései közé tartozik, nem volna annak sem akadálya, hogy

minden állam, amelynek nemzeti kisebbségei vannak, felvegye ezt a kombinációt is a feldolgozás programjába.

A szóbanforgó kombinatív adatokat a táblázatok óriási terjedelmére való tekintettel nem közölte a magyar Statisztikai Hivatal, az eredeti feldolgozási táblákról azonban bemutatjuk Sopron városnak idevonatkozó adatait az 1920. évi népszámlálás szerint. (L. a 16. sz. táblát.)

16. A születés helye az anyanyelvvél és a magyar nyelvtudással összevetve Sopronban az 1920. évi népszámlálás szerint.

Lieux de naissance comparés à la langue maternelle et à la connaissance du hongrois à Sopron, d'après le recensement de 1920.

A születés helye <i>Lieu de naissance</i>	Összes szám <i>Population totale</i>	Ebből — <i>Dont</i>				Nem magyar anyanyelvű összesen <i>Habitants de langue maternelle non hongroise</i>	A nem magyarok közül magyarul tud <i>Non Hongrois sachant le hongrois</i>
		magyar <i>Hongrois</i>	német <i>Allemands</i>	egyéb <i>autres</i>			
<i>a) Abszolút számban — Nombres absolus.</i>							
Helybeli — <i>Sopron</i>	18 515	6 244	12 163	108	12 271	7 839	
Ugyanazon megyebeli — <i>Dans le même comitat</i>	7 392	4 664	2 098	630	2 728	1 790	
Más magyarországi — <i>Autres en Hongrie</i>	7 222	6 011	1 032	179	1 211	946	
Külföldi és ismeretlen — <i>A l'étranger et en lieu inconn.</i>	2 119	247	1 618	254	1 872	726	
Összesen: — <i>Total:</i>	35 248	17 166	16 911	1 171	18 082	11 301	
<i>b) Százalékban — %</i>							
Helybeli — <i>Sopron</i>	100 0	33·8	65·6	0·6	66·2	63·9	
Ugyanazon megyebeli — <i>Dans le même comitat</i>	100 0	63·1	28·4	8·5	36·9	65·6	
Más magyarországi — <i>Autres en Hongrie</i>	100 0	83·2	14·3	2·5	16·8	78·1	
Külföldi és ismeretlen — <i>A l'étranger et en lieu inconn.</i>	100 0	11·7	76·3	12·0	88·3	38·8	
Össze-en: — <i>Total:</i>	100 0	48·7	48·0	3·3	51·3	62·5	

Első pillantásra látható, hogy a törzslakosságban, akik a népesség felét teszik, jóval több a német, mint a magyar anyanyelvű, viszont a Sopron megyéből és különösen más törvényhatóságokból bevándoroltak többsége magyar anyanyelvű. Az a magyarosodási folyamat tehát, amelyet egyéb adataink mutatnak, elsősorban a magyar bevándorlásnak az eredménye.

Abból a célból, hogy a rendes lakosság anyanyelvi viszonyai is kideríthetők legyenek, egyes államok és különösen városok nem a jelenlevő, hanem a rendes lakosság anyanyelvi viszonyait kutatják. Szerintünk ennek csak nagyobb városokban van jelentősége, ahol a jelenlevő és a rendes lakosság között, ha számban nem is, de összetételben esetleg különbségek lehetnek. Mindenesetre azonban nagyobb fontossága van a jelenlevő népesség megoszlásának, mert a közlekedésnek és for-

galomnak az irányai és méretei állandóak lévén, minden adott időpontban számolni kell a nem odavaló elemek tényleges ottlétével. Egy-egy város, vagy község nemzetiségi jellegét tehát mindig az állandóan ottlevő idegenekkel együtt számított lakosság nemzetiségi megoszlása adja meg. Ebből a szempontból természetesen szükséges, hogy a városban állomásozó katonaság is és annak nemzetiségi megoszlása is beszámíttassék a lakosságba, de kívánatos, hogy ez a megoszlás, különösen, ha az nagymértékben eltér az illető város polgári lakosságának nemzetiségi megoszlásától, külön is ki legyen mutatva, úgy, amint az a Magyar Statisztikai Közleményekben is megtörténik.¹⁾

A magyar statisztika arra nem fordított eddig gondot, hogy az idegen állam-

¹ L. Új sorozat 1. és 42. kötet.

polgárok nemzetiségi megoszlása külön is kimutattassék. Némely állam az idegen állampolgárok nemzetiségét egyáltalán vagy nem kérdezi, vagy nem dolgozza fel. Szerény véleményem szerint ez teljesen helytelen eljárás, mert az idegen állampolgárok legnagyobb része is az ország, vagy a város rendes lakosságához tartozik s ha egyénekenként esetleg változnak és felcserélődnek is, de egy meghatározott, néha elég jelentékeny tömegben állandóan ott vannak, akikkel tehát számolni kell. A nemzetiségi megoszlásból ennél fogva a jelenlevő idegen állampolgárok sem hagyhatók ki, mindenesetre ajánlatos azonban, azokban az államokban, ahol idegen állampolgárok jelentékeny számban vannak, (mint pl. Svájc), az idegen állampolgárok nemzeti-

ségi megoszlását külön is kimutatni, mert ezek egy-egy város, vagy község lakosságának nemzetiségi megoszlását lényegesen módosíthatják.

A nyelvismeret feldolgozásánál, amint már az előbbiekből folyik, arra kell törekedni, hogy községenként ne csak a fontosabb nemzetiségek legyenek kimutatva, hanem a nemzetiségek kölcsönös nyelvtudása, a csak anyanyelvükön beszélők száma és a bizonyos nyelveken általában beszélők száma, mert csak ezeknek az adatoknak birtokában ítélni lehet meg egy-egy község nemzetiségi jellegét. Hogy az ilyen irányú feldolgozás milyen meggyőző és bizonyító erejű statisztikai adatokat szolgáltat, azt a következő táblákon levő példákkal akarjuk megvilágítani:

17. Vegyes nyelvű községek és városok lakosságának nyelvismerete 1910-ben és 1920-ban.

Connaissance de langue dans les villes et communes a population mixte, en 1910 et 1920.

a Magyar-német: — Hongrois-allemand:

Város, község <i>Villes, communes</i>	Év — <i>Année</i>	Lélekszám <i>Populat. totale</i>	Ebből <i>Dont</i>		A magyarok <i>Hongrois</i>	A németek <i>Allemands</i>	Az összes lakosságból <i>De la population totale</i>			
			magyar <i>Hongrois</i>	német <i>Allemands</i>	közül — <i>sachant</i>		magyarul <i>savaient le hongrois</i>	németül <i>savaient l'allemand</i>	c s a k	
					németül <i>l'allemand</i>	magyarul <i>le hongrois</i>			magyarul <i>ne savaient que le hongrois</i>	németül <i>ne savaient que l'allemand</i>
					t u d					
s z á z a l é k b a n — e n %										
Lébény	1910	3.199	92.8	7.2	21.5	94.4	99.6	27.2	72.7	0.3
	1920	3.237	87.1	12.8	11.7	99.0	99.8	23.0	76.9	0.1
Pécs	1910	49.222	83.5	12.8	38.1	75.2	95.6	46.2	49.3	2.7
	1920	47.556	85.5	10.6	34.4	86.0	96.3	41.0	53.7	1.4
Nagytétény . .	1910	3.924	72.4	25.6	51.0	56.3	87.9	63.3	34.1	10.9
	1920	5.120	85.0	13.9	42.7	73.5	96.1	50.6	45.9	3.4
Mecsekszabolcs	1910	4.081	77.1	18.8	37.5	69.6	92.2	50.4	47.5	5.2
	1920	4.370	83.2	13.2	31.7	88.3	97.0	41.7	56.1	1.5
Bia	1910	3.188	78.5	20.1	20.0	85.0	96.9	36.0	62.5	3.2
	1920	3.337	82.6	17.1	10.4	88.4	98.0	25.9	66.9	2.0
Csepel	1910	9.462	83.8	14.6	39.1	46.5	91.6	48.1	47.5	7.5
	1920	13.990	77.8	18.5	26.0	84.1	96.3	40.1	54.6	2.8
Herczegfalva .	1910	8.862	79.6	20.2	7.3	87.1	97.4	26.0	73.6	2.6
	1920	9.191	75.8	24.0	3.4	83.8	96.1	26.6	73.0	3.9
Budafok	1910	10.954	67.5	30.2	49.1	50.5	84.2	64.2	32.7	14.7
	1920	13.686	74.6	23.7	45.5	73.9	93.5	58.3	38.7	5.9
Felsőgalla . . .	1910	9.563	66.4	23.2	19.4	61.2	85.6	37.3	48.9	8.7
	1920	13.378	74.4	19.5	15.6	77.8	94.2	32.2	57.9	4.3
Szentgotthárd	1910	2.624	73.5	22.5	50.3	50.4	87.2	62.3	35.6	10.2
	1920	3.054	72.0	24.1	46.7	53.4	87.7	60.1	36.8	10.7
Vecsés	1910	7.403	61.1	38.0	47.7	55.2	82.8	67.5	30.6	16.9
	1920	9.400	69.7	29.6	41.6	76.9	95.2	58.9	38.9	4.7
Magyaróvár . .	1910	5.273	62.1	34.8	54.1	64.8	86.2	69.9	27.7	11.9
	1920	7.100	68.1	29.8	44.2	72.1	91.2	61.1	36.9	7.9
Tolna	1910	8.851	75.0	22.1	68.8	61.5	88.8	73.9	22.3	8.1
	1920	8.239	62.3	37.4	59.9	84.9	94.3	74.8	25.6	5.5
Nagymaros . .	1910	4.681	30.6	68.9	61.4	66.2	76.6	88.0	10.6	23.2
	1920	5.033	61.0	38.3	76.4	77.9	91.4	85.3	13.4	8.3

a) Magyar—német — Hongrois—allemand.

Város, község <i>Villes, communes</i>	Év — <i>Année</i>	Lélekszám — <i>Population totale</i>	Ebből — <i>Dont</i>		A magya- rok közül		Az összes lakosságból <i>De la population totale</i>			
			magyar <i>Hon- grois</i>	német <i>Alle- mands</i>	közül		<i>savaient</i>		csak <i>ne savaient que</i>	
					<i>Hongrois</i>	<i>Alle- mands</i>	magyarul <i>le hongrois</i>	németül <i>l'alle- mand</i>	magyarul <i>le hongrois</i>	németül <i>l'alle- mand</i>
			<i>s a c h a n t</i>		<i>t u d</i>		<i>t u d</i>		<i>t u d</i>	
Kőszeg	1910	8.423	60·9	36·4	60·4	69·5	83·2	75·2	22·6	10·4
	1920	8.492	58·6	39·0	57·4	64·9	85·8	74·5	24·3	13·4
Moson	1910	6.258	56·8	41·0	51·4	67·9	86·1	71·7	27·0	13·1
	1920	6.336	57·6	40·4	50·4	77·0	90·5	70·9	28·1	8·9
Soroksár	1910	13.345	58·0	40·9	59·5	55·9	81·4	75·5	22·3	17·9
	1920	16.253	54·9	44·1	44·5	73·5	88·2	68·8	29·1	11·2
Sopron	1910	33.932	44·3	51·0	53·1	54·3	74·6	77·8	20·2	22·1
	1920	35.248	48·7	48·0	54·7	62·1	80·8	77·3	21·0	17·4
Dorog	1910	1.949	35·9	61·7	29·8	40·2	61·9	73·4	23·2	35·9
	1920	3.943	47·9	45·9	21·4	61·6	80·7	58·5	34·4	17·4
Högyész	1910	3.959	59·8	40·0	76·3	45·1	78·0	85·7	13·8	21·8
	1920	3.740	47·0	52·6	66·6	65·3	81·6	84·1	11·2	18·1
Békásmegyér	1910	3.546	35·8	60·7	42·1	57·7	72·3	76·7	17·0	25·2
	1920	4.411	46·8	50·6	45·4	62·2	80·4	72·7	23·5	18·4
Mór	1910	10.654	46·3	53·5	46·4	46·4	71·3	75·1	24·3	28·5
	1920	10.522	41·4	58·3	42·1	53·6	72·9	75·8	23·6	25·2
Pesthidegkút	1910	2.130	20·7	77·1	48·9	48·4	59·5	88·3	9·9	39·4
	1920	3.263	40·4	57·0	38·1	62·8	78·3	73·8	22·2	21·1
Gyöng	1910	3.291	37·1	62·4	50·2	62·6	76·5	81·3	18·4	23·1
	1920	3.090	33·5	66·4	52·7	80·3	86·9	84·2	15·7	12·6
Bonyhád	1910	6.452	31·1	68·4	70·0	52·0	66·9	90·5	9·3	32·4
	1920	6.379	33·2	66·5	68·7	64·0	76·0	89·6	10·1	23·8
Harta	1910	4.967	39·6	59·6	9·0	65·3	79·2	63·3	35·4	20·7
	1920	5.035	29·4	69·4	12·6	59·7	71·9	73·2	23·6	27·9
Ceglédbercel	1910	3.396	31·5	68·2	45·7	79·7	86·1	82·7	16·6	13·8
	1920	3.660	28·3	71·6	36·8	84·3	88·8	82·0	17·3	11·1
Bátaszék	1910	8.039	26·4	69·7	59·5	57·5	69·5	87·5	10·2	29·4
	1920	7.498	25·1	72·3	66·3	74·8	81·6	90·6	8·4	18·0
Dunabogdány	1910	3.351	53·7	45·5	77·3	56·1	79·6	87·6	11·8	19·7
	1920	3.028	23·0	76·9	76·3	82·0	86·1	94·5	5·0	13·6
Törökbálint	1910	3.534	43·1	56·1	69·3	48·8	70·8	86·3	12·4	28·8
	1920	3.728	22·8	76·0	50·5	79·6	84·2	88·3	10·8	14·2
Mosonszentjános	1910	3.311	24·2	75·0	62·6	49·8	61·9	90·7	9·0	37·6
	1920	3.510	22·5	76·6	46·8	43·7	56·8	87·7	11·9	42·5
Zsámbék	1910	4.215	32·8	67·1	82·2	46·2	63·8	94·1	5·3	35·9
	1920	4.323	22·3	77·6	78·7	66·6	74·0	95·2	4·2	25·9
Mágocs	1910	3.625	21·5	78·2	68·2	52·7	63·0	93·0	6·8	36·5
	1920	3.616	22·0	78·0	62·1	59·7	68·6	91·6	8·1	30·2
Budakeszi	1910	5.233	32·7	66·9	82·2	57·0	71·2	94·0	5·7	30·3
	1920	5.409	20·6	79·1	63·7	76·7	81·5	92·3	6·3	18·4
Pilisvörösvár	1910	5.584	19·9	76·4	46·0	56·9	65·6	86·5	9·6	32·8
	1920	6.069	20·3	74·6	38·2	64·8	72·5	83·6	11·2	26·1
Hajós	1910	4.480	20·4	79·4	31·4	54·6	63·9	85·8	13·9	36·0
	1920	4.709	17·4	82·5	25·1	42·3	52·4	86·9	12·7	47·5
Etyek	1910	3.114	12·1	87·5	53·4	52·6	58·5	94·2	5·4	40·8
	1920	3.311	16·9	82·1	56·9	58·7	66·1	91·9	6·8	33·9
Németbóly	1910	3.298	14·4	81·8	69·2	41·5	50·4	93·8	4·3	50·0
	1920	3.022	14·5	83·3	73·1	54·7	61·4	95·0	3·6	37·3
Fertőrákos	1910	2.980	5·0	92·8	50·7	10·9	15·6	96·9	2·5	82·6
	1920	3.025	2·1	96·6	40·3	8·8	11·0	98·6	1·2	87·7

b) Magyar-tót — Hongrois-slovaque.

Város, község Ville, commune	Év — Année	Lélekszám — Population	Ebből — Dont		A magyarok Hongrois		Az összes lakosságból De la population totale		csak — ne savaient que			
			magyar Hongrois	tót — Slo- vaques	közül — sachant		s a v a i e n t		magyarul le hon- grois		tótul le slo- vaque	
					tótul le slo- vaque	magyarul le hon- grois	magyarul le hon- grois	tótul le slo- vaque	magyarul le hon- grois	tótul le slo- vaque		
s z á z a l é k b a n — e n %												
Békésszentandrás	1910	7.137	79·0	20·0	5·5	71·3	94·1	24·4	73·7	5·7		
	1920	7.043	90·6	8·8	15·2	79·5	98·1	22·6	75·2	1·7		
Zagyvapálfalva	1910	3.502	77·1	17·4	13·0	29·5	84·0	28·3	63·7	11·7		
	1920	3.449	90·6	6·6	6·4	59·7	96·7	13·6	82·1	2·6		
Pilis	1910	5.762	76·9	22·4	57·7	61·7	91·1	66·9	31·2	8·6		
	1920	6.185	85·5	14·3	54·0	70·7	95·7	60·5	38·1	4·2		
Sződ	1)1910	3.675	92·5	5·3	46·4	39·5	95·7	48·4	42·1	3·2		
	1920	3.021	79·9	19·3	46·0	69·1	94·0	56·1	39·3	6·0		
Szarvas	1910	25.879	36·8	62·8	67·0	76·2	85·0	87·6	10·3	14·9		
	1920	25.224	59·0	40·7	74·5	81·8	92·5	84·8	12·7	7·4		
Békéscsaba	1910	42.599	31·2	67·3	41·3	69·9	79·4	80·6	15·0	19·8		
	1920	46.633	45·9	53·0	50·2	80·8	89·6	76·4	18·3	10·1		
Nagybánhegyes	1910	5.204	47·4	51·7	13·1	67·4	83·0	58·1	40·0	16·8		
	1920	5.245	39·5	59·5	9·8	71·6	82·9	63·7	34·1	16·8		
Tótkomlós	1910	10.502	10·9	88·6	59·6	53·3	58·6	95·3	3·6	41·5		
	1920	10.420	13·1	86·5	49·0	64·5	69·2	93·0	5·9	30·6		
Sári	1910	2.865	40·1	59·9	69·3	58·7	75·2	87·9	11·5	24·1		
	1920	3.001	10·3	89·6	29·8	80·5	80·8	92·7	7·0	17·5		
Pitvaros	1910	2.936	5·8	93·5	56·5	52·5	55·5	97·1	2·3	44·4		
	1920	3.091	8·8	90·7	59·0	62·1	65·6	96·2	2·8	34·4		

c) Magyar-oláh — Hongrois-roumain.

Város, község Ville, commune	Év — Année	Lélekszám — Population	Ebből — Dont		A magyarok Hongrois		Az oláhok Roumains		Az összes lakosságból De la population totale			
			magyar Hongrois	oláh — Roumains	közül — sachant		s a v a i e n t		csak — ne savaient que			
					oláhlul le roumain	magyarul le hon- grois	magyarul le hon- grois	oláhlul le roumain	magyarul le hon- grois	oláhlul le roumain		
s z á z a l é k b a n — e n %												
Nagyléta	1910	6.323	84·4	15·6	13·0	88·9	98·3	26·6	70·6	1·7		
	1920	6.343	79·3	20·6	7·2	94·9	98·9	26·3	71·0	1·0		
Kétegyháza	1910	4.379	31·9	64·9	28·7	33·6	56·2	76·0	21·0	43·0		
	1920	4.681	31·8	67·0	24·6	64·9	76·3	75·0	22·2	23·4		

d) Magyar-horvát-szerb — Hongrois-croate-serbe.

Város, község Ville, commune	Év — Année	Lélekszám — Population	Ebből — Dont		A magyarok Hongrois		A horvát-szerbek Croate-Serb.		Az összes lakosságból De la population totale			
			magyar Hongrois	horvát, szerb Croates, serbes	közül — sachant le		s a v a i e n t		csak — ne savaient que			
					horvát-szerbül croate-serbe	magyarul hongrois	magyarul le hon- grois	horvát-szerbül le croate-serbe	magyarul le hon- grois	horvát-szerbül le croate-serbe		
s z á z a l é k b a n — e n %												
Szőreg	1910	4.056	60·0	35·9	9·9	54·4	82·7	44·2	52·6	16·2		
	1920	3.369	74·4	24·3	5·6	72·7	93·3	28·9	68·1	4·8		
Hercegszántó	1910	3.706	48·0	49·3	48·6	52·2	75·8	73·8	23·4	23·4		
	1920	3.190	50·2	47·6	53·7	56·0	78·8	75·9	21·9	21·0		
Dusnok	1910	3.372	12·7	85·7	50·3	70·4	74·3	92·2	5·0	25·3		
	1920	3.172	15·2	83·6	51·4	76·5	80·0	91·5	6·6	19·6		

1) Alsó- és Felsőögdél együtt. — Y compris Alsóögdél et Felsőögdél.

e) Magyar-német-tót. — Hongrois-allemand-slovaque.

Város, község Ville, commune	Év — Année	Lélekszám Population	E b b ő l D o n t			A magyarok Hongrois			A németek Allemands			A tótok Slovaques			Az összes lakosságból De la population totale					
			magyar Hongrois	német Allemands	tót Slovaques	közül — sachant						s a v a i e n t			csak — ne savaient que					
						nem tud l'allemand	tudul le slovaque	magyarul le hongrois			magyarul le hongrois	nem tud l'allemand	tudul le slovaque	magyarul le hongrois	nem tud l'allemand	tudul le slovaque				
			t u d																	
s z á z a l é k b a n — en %																				
Rákoskeresztúr ¹⁾	1910	6.699	66.0	6.9	26.0	16.4	34.2	84.4	73.8	91.8	18.7	53.6	35.4	1.0	6.6					
	1920	6.029	94.4	1.7	3.4	13.3	54.5	86.0	75.8	98.9	14.5	56.0	36.7	0.2	0.7					
Tatabánya	1910	8.101	63.9	14.4	9.3	16.8	7.9	80.3	85.2	87.5	29.4	16.3	19.7	3.7	2.4					
	1920	8.491	82.2	7.6	4.7	16.5	8.0	91.8	92.5	97.7	23.0	12.7	62.7	0.5	0.3					
Tokod	1910	2.645	83.3	8.1	7.8	12.4	8.6	47.4	40.5	90.6	20.4	16.7	68.7	3.6	3.6					
	1920	3.234	80.3	8.2	10.2	11.6	8.1	83.5	81.2	96.4	21.6	18.6	67.0	1.1	1.8					
Mezőberény	1910	13.287	40.5	22.4	37.0	12.7	10.1	91.3	76.1	89.2	27.9	41.6	32.2	2.0	8.8					
	1920	13.477	49.0	21.8	29.1	12.3	19.3	95.0	85.4	94.7	28.0	39.0	33.6	1.0	4.2					
Pilisecsaba	1910	2.447	23.0	58.7	17.9	51.4	16.7	57.1	69.3	69.1	83.4	25.0	9.8	24.6	3.5					
	1920	3.189	31.9	53.1	13.3	34.3	8.2	59.2	67.5	73.6	69.0	24.4	19.5	20.4	3.0					

¹⁾ Rákoshegy, nélkül. — Sans Rákoshegy.

A mai Magyarország területéről összeállítottuk azoknak a legalább 3000 lélekkel bíró községeknek adatait, amelyekben a nemzeti-ségi kisebbségek aránya eléri, vagy megközelíti a 20%-ot. (L. a 17. a)—j) táblát.)

Ebből a tömeges példából látjuk, hogy a nyelvtudásra vonatkozó adatok mennyivel nagyobb állandóságot mutatnak, mint maguk a nemzeti-ségi adatok. A nemzeti-ségi felvételnél elkerülhetetlen, hogy egyes esetekben — különösen olyan községekben, ahol a lakosság több nyelvet egyformán beszél — a több nyelvet beszélők egy része legnagyobb ellenőrzés dacára és minden befolyásolás nélkül egyszer egyik, máskor a másik nyelvhez ne számítassék. Ezeket az elkerülhetetlen tévedéseket és hibákat

ügyszólván teljesen kikorrigálják a nyelvtudásra vonatkozó adatok, amelyek tisztán mutatják azt a folyamatot, amely egy-egy község életében végbemegy.

Kétségtelen, hogy a nemzetiségnek megállapítása nem adhat olyan pontos adatot, mint a nyelvtudásé, mert azt mindenkiről meg tudjuk pontosan állapítani, hogy milyen nyelvet, vagy nyelveket beszél, ellenben a több nyelvet beszélőknél az anyanyelvnek megállapítása, különösen kisebb intelligenciájú egyéneknél már mérlegelés tárgyát képezheti és nem tételezve fel semmiféle befolyásolást, bizonyos érzelmi és politikai áramlatok is előidézhetik egyik, vagy másik nemzetiség előtérbe nyomulását. Tagadhatatlan, hogy a magyar adatok-

f) Magyar-német-oláh. — Hongrois-allemand-roumain.

Város, község Ville, commune	Év Année	Lélekszám Population	E b b ő l D o n t			A magyarok Hongrois			A németek Allemands			Az oláhok Roumains			Az összes lakosságból De la population totale, s a v a i e n t					
			magyar Hongrois	német Allemands	oláh Roumains	közül — sachant						csak — ne savaient que								
						nem tud l'allemand	oláhul le roumain	magyarul le hongrois			magyarul le hongrois	nem tud l'allemand	oláhul le roumain	magyarul le hongrois	nem tud l'allemand	oláhul le roumain				
			t u d																	
s z á z a l é k b a n — en %																				
Gyula	1910	24.284	81.6	6.5	10.5	11.8	6.6	89.4	86.5	97.7	16.4	16.4	66.6	0.7	1.3					
	1920	24.908	87.2	2.9	8.8	12.6	5.8	91.2	91.8	98.9	14.2	14.2	71.2	0.2	0.7					
Elek	1910	7.268	13.8	66.6	19.4	31.1	13.2	47.8	18.1	49.3	72.7	46.2	8.8	25.3	15.2					
	1920	7.640	15.8	67.2	15.5	33.3	14.9	63.5	29.5	64.0	74.5	35.3	9.2	22.7	10.6					

g) Magyar-német-horvát-szerb. — Hongrois-allemand-croate-serbe.

Város, község Ville, commune	Év — Année	Lélekszám Population	Ebből Dont			A magyarok Hongrois		A németek Allemands		A horvát-szerbek Croates-serbes		Az összes lakosságból De la population totale					
			magyar Hongrois	német Allemands	horvát-szerb Croates-serbes	közül — sachant		magyarul le hongrois		magyarul — sav. le hongrois	németül — sav. l'allemand	horvát-szerbül sav. le croate-serbe	csak — ne sav. que				
						németül l'allemand	horvát-szerbül le croate-serbe	magyarul le hongrois	németül l'allemand				horvát-szerbül le croate-serbe				
			s z á z a l é k b a n — e n %														
Eresi	1910	6 882	89.5	1.6	8.1	8.0	4.7	92.0	95.7	99.2	9.1	12.6	78.2	0.1	0.2		
	1920	8 477	88.8	1.9	8.4	6.1	2.5	84.3	95.8	99.2	7.6	10.8	80.9	0.2	0.4		
Bares	1910	6 415	70.6	23.0	3.9	23.3	11.4	86.7	71.8	95.5	41.3	13.9	50.5	3.0	0.8		
	1920	6 159	82.3	15.9	1.1	23.2	10.8	94.6	88.4	99.0	35.7	10.7	56.5	0.8	0.1		
Baja	1910	21 032	79.9	8.3	11.4	25.7	12.5	78.5	90.1	97.0	29.4	22.1	53.3	1.6	1.1		
	1920	19 371	81.0	8.2	10.4	23.7	9.9	86.4	94.1	98.2	28.1	19.0	57.1	1.1	0.6		
Érd	1910	4 017	62.4	13.1	21.8	15.6	11.0	77.8	83.4	93.1	25.6	32.5	47.1	2.9	3.6		
	1920	4 055	68.2	14.0	15.8	14.5	13.5	88.9	96.1	97.7	24.0	25.0	48.5	1.4	0.6		
Dunaszekeső	1910	5 881	62.8	26.2	10.4	16.2	1.7	85.6	84.7	94.5	37.8	11.8	51.7	3.9	1.5		
	1920	5 631	66.7	25.2	6.6	16.7	2.4	92.7	92.7	97.4	37.6	8.3	55.0	1.8	0.4		
Mohács	1910	17 092	62.2	12.2	24.8	29.1	14.4	69.0	67.7	88.1	32.0	35.2	40.9	3.7	7.9		
	1920	15 864	62.0	13.6	23.3	27.8	11.7	82.4	80.3	92.9	32.2	31.7	42.3	2.3	4.4		
Bajszentistván	1910	3 739	64.5	5.2	29.8	11.7	17.9	72.4	77.7	91.8	13.3	41.8	46.9	1.4	6.6		
	1920	3 338	56.4	10.0	3.5	4.3	2.1	94.6	97.7	98.7	13.3	41.9	46.9	0.5	0.8		
Tököl	1910	3 608	82.6	4.1	12.1	21.2	51.1	58.9	67.0	94.0	22.2	56.4	30.3	1.1	3.9		
	1920	4 018	52.1	13.2	33.7	15.5	29.1	91.9	91.0	95.8	22.8	56.5	30.5	0.9	2.9		
Bácsbokod	1910	4 077	36.9	41.3	21.7	13.2	10.6	82.9	82.4	89.1	43.8	29.3	30.1	7.2	3.7		
	1920	3 916	38.9	40.9	20.1	12.1	7.5	92.5	91.5	95.2	49.1	25.1	32.5	3.0	1.7		
Bácsalmás	1910	11 498	33.1	54.7	12.0	39.5	17.4	59.6	73.6	74.7	70.8	21.9	18.1	20.8	3.0		
	1920	11 517	25.9	61.0	12.9	8.9	13.8	80.0	86.6	86.0	72.3	21.3	17.1	12.2	1.7		
Vaskút	1910	5 196	12.4	80.4	6.5	65.3	9.3	19.9	55.5	32.3	93.1	8.9	4.1	64.3	1.8		
	1920	4 594	10.2	83.8	6.0	78.9	7.9	31.0	83.9	41.2	97.1	8.0	2.1	57.7	0.5		
Katymár	1910	4 702	8.5	57.2	34.3	33.7	47.8	24.8	47.4	39.0	64.3	50.2	3.0	36.5	17.2		
	1920	4 168	9.9	57.0	33.0	27.8	41.5	37.1	53.9	48.9	66.9	51.2	4.6	32.5	13.9		
Gara	1910	4 087	3.0	67.3	29.7	59.0	27.9	12.2	18.7	16.8	78.6	36.5	1.1	56.1	19.0		
	1920	3 628	2.3	69.1	28.6	54.8	32.1	23.5	32.7	27.9	82.4	35.1	0.8	51.5	13.9		

h) Magyar-tót-oláh. — Hongrois-slovaque-roumain.

Város, község Ville, commune	Év — Année	Lélekszám Population	Ebből Dont			A magyarok Hongrois		A tótok Slovaques		Az oláhok Roumains		Az összes lakosságból De la population totale					
			magyar Hongrois	tót Slovaques	oláh Roumains	közül — sachant		magyarul le hongrois		magyarul le hongrois	tótul — le slovaque	oláhlul le roumain	savaient				
						tótul — le slovaque	oláhlul le roumain	magyarul le hongrois	tótul — le slovaque				oláhlul le roumain	magyarul le hongrois	tótul — le slovaque	oláhlul — le roumain	
			s z á z a l é k b a n — e n %														
Medgyesegyháza ¹⁾	1910	3 628	39.4	57.4	1.4	18.9	4.3	82.6	61.2	89.1	65.0	3.4	28.9	10.0	0.5		
	1920	5 504	38.1	48.3	11.6	19.9	4.7	89.8	58.1	89.8	56.8	15.4	27.8	1.8	4.8		

¹⁾ Medgyespuszta idecsatolása különösen az oláhok számát növelte meg. — Par le rattachement de Medgyespuszta, c'est le nombre des Roumains qui s'accrut particulièrement.

i) Magyar-oláh-horvát, szerb. — Hongrois-roumain-croate, serbe.

Város, község Ville, commune	Év — Année	Lélekszám — Population	E b b ö l D o n t				A magyarok Hongrois				Az oláhok Roumains		A horvát-szerb.k Croates-serbes		Az összes lakosságból De la population totale					
			magyar Hongrois	oláh Roumains	horvát-szerb Croates-Serbes	oláhu le roumain	horvát-szerbül le croate-serbe	k ö z ü l — s a c h a n t						s a v a i e n t		csak — ne sav. que				
								m a g y a r u l le hongrois						magyarul le hongrois	oláhu le roumain	horvát-szerbül le croate-serbe	magyarul le hongrois	oláhu le roumain	horvát-szerbül le croate-serbe	
t u d																				
s z á z a l é k b a n — e n %																				
Battonya	1910	13.011	64.2	13.8	19.8	5.4	2.5	72.6	80.6	92.1	31.8	26.5	57.9	3.6	3.3					
	1920	13.737	68.9	12.4	17.9	7.1	3.3	90.5	91.2	97.2	29.8	25.0	59.9	1.2	1.4					

j) Magyar német tót-horvát, szerb. — Hongrois-allemand-slovaque-croate, serbe.

Város, község Ville, commune	Év Année	Lélekszám Population	E b b ö l D o n t				A magyarok Hongrois				Az összes lakosságból De la population totale savaient									
			magyar Hongrois	német Allemands	tót Slovaques	horvát-szerb Croates-Serbes	németül l'allemand	tótul le slovaque	horvát-szerbül le croate-serbe	k ö z ü l — s a c h a n t						csak — ne savaient que				
										m a g y a r u l le hongrois						magyarul le hongrois	németül l'allemand	tótul le slovaque	horvát-szerbül le croate-serbe	magyarul le hongrois
t u d																				
s z á z a l é k b a n — e n %																				
Szentendre	1910	5.673	52.4	16.1	16.6	14.3	37.0	20.2	18.3	77.1	79.0	78.3	89.5	44.5	36.5	33.5	27.2	3.0	3.3	2.6
	1920	5.877	72.8	9.6	9.4	7.9	31.0	15.9	14.6	76.1	77.7	83.4	94.3	35.4	23.7	20.9	41.0	2.0	1.9	1.0
Pomáz . . .	1910	4.477	42.9	28.7	11.0	16.7	32.5	23.9	17.9	73.7	88.7	76.1	87.0	51.8	31.0	32.1	23.9	7.5	1.2	3.0
	1920	4.920	70.9	14.3	5.3	9.0	38.2	17.2	11.7	71.3	87.1	78.2	93.2	44.1	21.2	20.5	36.7	3.8	0.7	1.9

nál is mutatkoznak ilyen feltűnőnek látszó változások egyik népszámlálásról a másikra. Ezek azonban csak szórványosak azoknak az adatoknak nagy tömegéhez képest, amelyek állandóságot, vagy következésképpen egy meghatározott irányú folyamatot mutatnak, másrészt ezek az adatok egymást ki is egyenlítik, a végeredményt tehát jelentékenyen nem befolyásolják. Mindezen felül pedig ott van a nyelvismeretről szóló statisztika, amely a valódi fejlődési folyamatra mutat rá, ennél fogva sokszor éppen ellentétes irányú folyamatot világít meg, mint amit a nemzetiségi statisztika mutat. Hogy ezt példával is illusztráljuk, a Budapest mellett fekvő Soroksár és Budakeszi községekben 1920-ban aránylag jóval kevesebb magyart talált a népszámlálás, mint 1910-ben és ezzel szemben több németet. Ellenben a magyarul tudóknak az aránya mindkét községben növekedett, a németül tudók pedig mindkét községben csökkent. (Lásd 17. a)

tábla.) A magyar nyelvismeret tehát terjedt, a német nyelv ismerete összezsugorodott. Ugyanezt mutatja a csak anyanyelvükön beszélők aránya. Csak magyarul ma többen tudnak mindkét községben, mint 10 év előtt, a csak németül tudók aránya mindkét községben visszament. Hasonló folyamatot más községekben is meg lehet figyelni.

Azt is ki lehet mutatni ezekkel az adatokkal, hogy tekintet nélkül az anyanyelvre és nemzetiségre, melyik nyelv a legelterjedtebb valamely községben. Fentebbi táblákon több esetben tapasztalhatjuk, hogy míg a magyarság az illető községben kisebbségben van, mégis az illető községben magyarul többen tudnak, mint pl. németül, vagy tótul stb. Ez az eset pl. Gyöngyösön, Békásmegyeren, Ceglédbercelen. Pesthidegkúton a németekkel, Bácsbokodon és Bácsalmáson a németekkel és horvát-szerbekkel, Medgyesegyházán a tótokkal és oláhokkal, Nagybánhegyesen, Bé-

kécsabán a tótokkal szemben, Kétegyházán az oláhokkal szemben. Ezekben a községekben, dacára annak, hogy kevesebb a magyar anyanyelvű, mint a német, tót stb. anyanyelvű, mégis jóval többen tudnak magyarul, mint a községben használt másik nyelven, sőt a legtöbb esetben még a csak magyarul tudók aránya is nagyobb az összes lakosságban, mint a csak németül, csak tótul stb. tudóké. A mai Magyarország kisebbségei alig képeznek összefüggő nyelvterületet, a magyar környezet hatása alatt tehát mind nagyobb mértékben sajátítják el a magyar nyelvet. E mellett mint az adatok mutatják, anyanyelvük ismeretét a legtöbb esetben megőrzik. Fentebbi adatokból látjuk, hogy igen sok esetben a németül, tótul stb. tudók száma és aránya is növekedett a községekben.

Hogy a tömeges bevándorlás s ennek folytán keletkező más nemzetiségű többség mennyire megváltoztathatja egy községnek, vagy városnak nemzetiségi képét és nyelvi viszonyait, arra igen érdekes példát mutat Magyarország fővárosa Budapest. Buda és Pest a magyarországi tö-

rök uralom előtt magyar jellegű város volt, bár akkor is voltak a történeti okmányok tanúsága szerint német lakosaik. A török uralom a lakosságot majdnem teljesen kipusztította; a török uralom megszűnése után pedig óriási telepítési mozgalom indult meg Magyarországra, különösen a németek özönlötték el a dunántúli és alföldi részeket, de ekkor kapta Magyarország szerb és oláh lakosainak is nagy részét. Buda és Pest ebben az évszázadban váltak német városokká s a magyarság csak a XIX. században kezdett az akkor még különálló két városba nagyobb tömegekben beköltözni. Az első magyar népszámlálás, mely az anyanyelvet is tudakolta (1880), Budapesten már több magyart, mint németet talált.

Budapest főváros külön statisztikai hivatala már 1880 óta kimutatta a teljes nyelvtudást, 1900-ban pedig a kölcsönös nyelvtudást is a helyes módszer szerint, így tehát módunk van Budapest lakosságának fejlődését ilyen irányban 1880 óta, illetőleg 1900 óta bemutatni. (Lásd a 18. számú táblát.)

18. A csak anyanyelvükön beszélők száma és aránya Budapesten 1880-tól 1920-ig.

Nombre et proportion à Budapest, de 1880 à 1920, des habitants ne parlant que leur langue maternelle.

Év ¹⁾ Année ¹⁾	Népesség Population	Magyar Hongrois	Ebből Dont		Az összes népességből De la popula- lat. totale	Német Allemands	Ebből Dont		Az összes népességből De la popula- lat. totale	Tót Slo- vaques	Ebből Dont		Az ö-szes népességből De la popula- lat. totale
			csak magyarul beszél ne parlaient que hongrois				csak németül beszél ne parlaient qu'allemand				csak tótul beszél ¹⁾ ne parlaient que slovaque		
			sz. szerint nombre	%			sz. szerint nombre	%			sz. szerint nombre	%	
1880	355.682	201.505	63.834	31.7	18.0	122.454	71.299	58.2	20.1	21.847	8.315	38.1	2.3
1890	486.671	326.533	146.144	44.7	30.0	115.573	58.658	50.7	12.1	27.126	11.139	41.1	2.3
1900	703.443	559.965	271.110	48.4	38.5	98.515	30.568	31.0	4.4	24.091	7.944	33.0	1.1
1910	880.371	756.070	415.148	54.9	47.2	78.882	16.593	21.0	1.9	20.359	3.225	15.8	0.4
1920	928.996	837.858	472.342	56.4	50.8	60.425	10.603	17.5	1.1	14.011	939	6.7	0.1

¹⁾ 1880—1900. évi adatok a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal, az 1910. és 1920. éviéek a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal adatai. — *Pour 1880—1900, chiffres du Bureau municipal de statistique de Budapest; pour 1910 et 1920, chiffres de l'Office centr. r. h. de statistique.*

Látjuk e táblából, hogy 1880-ban még a magyarok egynyelvűsége kisebb arányú volt, mint a németeké, a magyarok tehát még jobban rá voltak szorulva a német nyelv megtanulására, mint a németek a magyar nyelv megtanulására. Annak dacára, hogy többen volt a magyar, mint a né-

met, a csak magyarul tudók aránya mégis kisebb volt, mint a csak németül tudóké. 10 évről 10 évre rohamosan változik a helyzet a magyarság javára, úgyhogy 1920-ban a csak magyarul tudók aránya a népességben 50.8-re megy fel, a németeké pedig lesüllyed 1.1-re. A harmadik

19. A három főnemzetiség kölcsönös nyelvismerete Budapesten a három utolsó népszámlálás szerint.

Connaissance mutuelle de langue des trois principales nationalités à Budapest, suivant les trois derniers recensements.

Év — Année	Magyar — Hongrois	Ebből — Dont savaient				Német — Allemands	Ebből — Dont savaient				Tót — Slovaques	Ebből — Dont savaient			
		németül l'allemand		tótul le slovaque			magyarul le hongrois		tótul le slovaque			magyarul le hongrois		németül l'allemand	
		t u d					t u d					t u d			
		szám sz. nombres	%	szám sz. nombres	%		szám sz. nombres	%	szám sz. nombres	%		szám sz. nombres	%	szám sz. nombres	%
1900	559.965	270.458	48,3	47.811	8,5	93.515	60,024	60,9	10.946	11,7	24.091	14.374	59,7	7.369	30,6
1910	756.070	313.400	41,4	53.394	7,1	78.822	57.219	72,5	7.553	9,6	20.359	16.222	79,7	5.437	26,7
1920	837.858	329.912	39,4	42.665	5,1	60.425	47.770	79,0	4.119	6,8	14.011	12.747	91,0	4.062	29,0

főnyelvnek, a tótnak kizárólagos ismerete is 2:3-ról 0:1-re megy vissza.

A három főnemzetiség kölcsönös nyelvismeretéről csak 1900-tól kezdve vannak pontosan összehasonlítható adataink. (L. a 19. sz. táblát.)

A rohamosan szaporodó magyarságból e szerint aránylag mindig kevesebben beszélnek németül és tótul, viszont a németek és tótok magyar nyelvismerete erősen növekszik, a németek tót nyelvismerete csökken, a tótok német nyelvismerete pe-

20. A három főnyelv elterjedtsége Budapesten az 1880–1920. évi népszámlálások szerint.

Extension des trois principales langues à Budapest, d'après les recensements de 1880–1920.

Év Année	Össze népeség — Population, totale	Ebből általában — Dont sav. en général					
		magyarul le hongrois		németül l'allemand		tótul le slovaque	
		t u d					
		számszerinti nombres	%	számszerinti nombres	%	számszerinti nombres	%
1880	355.682	255.870	72,0	264.758	74,4	52.246	14,7
1890	486.671	400.611	82,3	313.040	64,3	66.901	13,7
1900	703.443	343.655	48,9	387.276	55,1	84.377	12,0
1910	880.371	444.175	50,3	409.727	46,5	82.529	9,4
1920	928.996	911.394	98,1	402.657	43,3	61.564	6,6

dig körülbelül állandó arányt mutat, amely a 30% körül mozog. Érdekes, hogy a nem egészen pontos 1880. évi adataink szerint akkor a tótok közül még 29,8% tudott németül, ellenben csak 28,3% magyarul, ez is mutatja tehát, hogy a német nyelv ismerete, tehát hatása is más volt akkor még, mint a magyar nyelv.

Az általános nyelvismeretet egyébként a három főnyelvre vonatkozólag a 20. sz. tábla adatai mutatják.

1880-ban németül még többen tudtak a lakosságból, mint magyarul, 1890-ben pedig már a magyar nyelv ismerete erősebb és 1920-ig a magyar nyelv ismerete a lakosság 98,1%-ára megy fel. Ellenben a német nyelv ismerete fokozatos sülyedéssel 43,3%-ra csökken. Abszolút számban még 1910-ig szaporodnak a németül tudók, az utolsó évtizedben azonban már az abszolút számban is csökkenés áll be. A tót nyelvismeret térvesztése még ennél is nagyobb és itt az abszolút számban való csökkenés már 1900 óta tart.

Ilyen nyelvi átalakulási folyamat nem egyedül álló jelenség, megtaláljuk azt más országokban is, csak talán nem lehet mindenütt ilyen részletes statisztikai adatokkal kimutatni.

Kovács Alajos dr.